

Ιορδάνα Χατζησαάκ
Ιστορικός-Αρχειονόμος ΓΑΚ-Ι.Α.Μ.

Προσφυγικές ροές μετά τον θρίαμβο των Σεβρών στη Μακεδονία 1920. Η αλληλογραφία της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας στο Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας

Η παρούσα εργασία σκοπό έχει την ανάδειξη και επανασύνδεση των αρχειακών τεκμηρίων των Γενικών Αρχείων του Κράτους¹ με σημαντικές και κρίσιμες ιστορικές στιγμές της Ελλάδας. Η λήξη του Ευρωπαϊκού Πολέμου επιφέρει νέα εδαφικά κέρδη στην Ελλάδα, όπως αυτά καταγράφηκαν και συμφωνήθηκαν μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων στις 10 Αυγούστου 1920 στη συνθήκη των Σεβρών.

Το πολιτικό πρόγραμμα διοίκησης των Νέων Χωρών, όπως είχε σχεδιασθεί από τις κυβερνητικές δυνάμεις ήδη από το 1912, εμπεριέχεται στο λόγο του υπουργού δικαιοσύνης, Κ.Δ. Ρακτιβάν. Γίνεται αντιληπτό ότι η εθνική πολιτική επεδίωξε την αφομοίωση των διαφορετικών εθνοτήτων με πνεύμα «τελείας ισότητας των υπό τη σκέπη της αυτής πολιτείας διαβιούντων λαών».² Όμως, το όραμα της «Μεγάλης Ελλάδος» του 1920 χάθηκε οριστικά με την καταδίκη του ελληνικού πολιτισμού στη Μικρά Ασία και τη συνθήκη της Λωζάννης το 1923. Στην Αθήνα η έλλειψη εθνικής ενότητας αποτέλεσε εξ αρχής στοιχείο αρνητικό της εδαφικής σταθερότητας και αιτία των μετέπειτα εθνικών συμφορών. Στη Λωζάννη τα ελληνοτουρκικά ζητήματα επανατοποθετήθηκαν σε άλλες βάσεις, τόσο στο θέμα της οριοθέτησης των συνόρων, όσο και στο θέμα των εθνοτήτων και των πληθυσμών τους.

Η Ελλάδα ευρισκόμενη στη δίνη των πολεμικών συρράξεων στη νοτιοβαλκανική χερσόνησο διαρκώς αντιμετώπιζε δημογραφικά, οικονομικά, εθνικά, κοινωνικά και εκπαιδευτικά προβλήματα, που δημιουργούσαν οι μετακινήσεις των προσφύγων μέχρι την εδαφική σταθεροποίηση και οριστική χάραξη των συνόρων της. Τότε πραγματοποιήθηκε η μεγαλύτερη μαζική και αναγκαστική ανταλλαγή πληθυσμών σύμφωνα με τους όρους της συνθήκης της Λωζάννης.

Το πρώτο προσφυγικό κύμα, 1912 – 1922, αντιμετώπιστηκε με την απειρία των ελληνικών κυβερνήσεων εν μέσω μιας συνεχούς εμπόλεμης κατάστασης και με σπασμωδικές κινήσεις που αδυνατούσαν να επιλύσουν οριστικά τα διαρκώς εμφανιζόμενα ζητήματα των πληθυσμιακών μετακινήσεων. Αυτή την περίοδο και ειδικότερα κατά τον Ευρωπαϊκό Πόλεμο και μετά τις συνθήκες του Νεϊγύ και Σεβρών διάφοροι πληθυσμοί μετακινήθηκαν στη Μακεδονία.³

Τούρκοι μετακινούνται από βουλγαροκρατούμενες περιοχές σε άλλες της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Έλληνες και Αθίγγανοι μεταναστεύουν από περιοχές

¹ Στο εξής Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ).

² ΙΑΜ/Αρχείο Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας(στο εξής ΓΔΜ)/φακ.118, μήνυμα του υπουργού Δικαιοσύνης Κ.Δ.Ρακτιβάν προς «τους πληθυσμούς των υπό του ελληνικού στρατού καταληφθεισών επαρχιών», Θεσ/νίκη, Οκτώβριος 1912.

³ Πληροφορίες για τους πληθυσμούς και την περίθαλψη όσων συνέρρεαν στην Ελλάδα από το 1912 αντλούνται από σχετικές πηγές και βιβλιογραφία. Βλ. Έκθεσις περί των εν Μακεδονία προσφύγων, Έκδοσις Υπουργείου Οικονομικών, Εν Αθήναις εκ του Εθνικού Τυπογραφείου 1916.-Υπουργείου Περιθάλψεως, Η Περίθαλψις των προσφύγων 1917-1920, Εν Αθήναις 1920, Εκ του τυπογραφείου Κ.Ι.Θεοδωροπούλου, σ.71-73, 211-213.- ΦΕΚ 136/10.7.1917.-Νέα Αλήθεια, Εφημερίδα Θεσσαλονίκης, φ.145,154, 157-158/1912, 2221/1913, 3177,31182,3204/1916.-Αρχείον Υπουργείου Εξωτερικών (στο εξής ΑΥΕ) Β/44 έγγραφα της ΓΔΜ προς το υπουργείο Εξωτερικών(ΥΕ) και από το ΥΕ προς τα Προξενεία Νοτίου Ρωσίας.- Πρβ. Έλλη Τσιτσοπούλου, Γεράσιμος Πεντόγαλος, «Η Υγειονομική Περίθαλψη του πρώτου κύματος προσφύγων στη Μακεδονία 1912-1922», Πρακτικά ΙΑ Πανελληνίου Ιστορικού Συνεδρίου, Θεσ/νίκη 1991, σ.160-179.

της Βουλγαρίας. Στην έναρξη του πολέμου Έλληνες ομογενείς μετατοπίζονται από τη Ν. Ρωσία, το Βατούμ, την Ανατολική Θράκη και τα μικρασιατικά παράλια. Πληθυσμοί μετακινούνται εντός της ελληνικής υπαίθρου σύμφωνα με τις επιταγές των στρατιωτικών συμμαχικών δυνάμεων, καθώς και Έλληνες, όμηροι πολέμου και πρόσφυγες από τη Βουλγαρία, μετά τη συνθήκη του Νεϊγύ⁴ και την απόφαση αμοιβαίας μετανάστευσης των εθνότητων τους. Τούτη η διαδικασία κράτησε ως το 1929. Ακόμη, ελληνικές οικογένειες από τον Καύκασο, Πόντο και σερβοκρατούμενες περιοχές εγκαθίστανται στη Μακεδονία.⁵ Τέλος, Ρώσοι πρόσφυγες κατευθύνθηκαν στην Κωνσταντινούπολη λόγω της εμφύλιας σύγκρουσης του Κόκκινου Στρατού με τον τσαρικό και διοχετεύτηκαν σε διάφορες χώρες και στην Ελλάδα. Αργότερα, με τη ρήξη του πολεμικού μετώπου στη Μικρά Ασία εις βάρος του ελληνικού στρατού μεγάλες μάζες Ελλήνων συγκεντρώθηκαν στην Κωνσταντινούπολη ψάχνοντας δρόμο προς την πατρίδα Ελλάδα.⁶

Οι απογραφές του 1920, 1926 και του 1928 καταγράφουν τις δημογραφικές εξελίξεις στο ελληνικό κράτος. Η απογραφή του 1920⁷ αναδεικνύει τους Έλληνες σε υπερέχουσα θέση έναντι των Μουσουλμάνων και των Βουλγάρων.⁸ Τα πρώτα κύματα προσφύγων ως το 1920 υπολογίζονται σε 500.000. Μετά το 1920 ξεκινά σταδιακά ο επαναπατρισμός ιδίως των Θρακών αλλά και Μικρασιατών στις γενέτειρές τους. Η ελληνοποίηση της Μακεδονίας, όπως καταγράφεται στις απογραφές των ετών 1926⁹ και 1928,¹⁰ επετεύχθη με την ολοκλήρωση της συνθήκης

⁴ Stelios Nestor, «Greek Macedonia and the Convention of Neilly(1919)», *Balkan Studies* 3, Θεσσαλονίκη 1962, σ. 173.-Ιάκωβος Μιχαηλίδης, *Η κατάσταση των Σλαβόφωνων στη Μακεδονία, μετά την Συνθήκη του Νεϊγύ*, Θεσσαλονίκη 1989, σχετικά με την ελληνική απογραφή του 1920, την εικόνα του πληθυσμού στη Μακεδονία και την εφαρμογή της συνθήκης του Νεϊγύ.- Βλ. Evangelos Kofos, *Nationalism and Communism in Makedonia*, Θεσσαλονίκη 1964, σ. 43 και George Zodiades, *The Makedonian Controversy*, Θεσσαλονίκη 1961, σ. 39, με αναφορές στους πληθυσμούς της Μακεδονίας στην απογραφή του 1920, όταν εφαρμόζεται η συνθήκη του Νεϊγύ.

⁵ *Νέα Αλήθεια*, Εφημερίδα Θεσσαλονίκης(ΝΑ), φ 4555/14.3.1920, φ.4683/24.7.1920.-Βλ. Έλλη Τσιτσιπούλου-Γεράσιμος Πεντόγαλος, *ό.π.*, σ.171.

⁶ Δ.Ι. Λοϊζος, *Οι μεγάλες Δυνάμεις, η μικρασιατική καταστροφή και η εγκατάσταση των προσφύγων στην Ελλάδα(1920-1930)*, Αθήνα 1994, σ. 23-24.Ανιστόρητον. Η Ιστορία Αρχαιολογία Ιστορία της Τέχνης. Μικρασιάτες πρόσφυγες. 1 Νοεμβρίου 2003. 22 Φεβρουαρίου 2012. <
<http://www.anistor.gr/greek/index.htm>

⁷ Μιχ. Νοταρά, *Η αγροτική αποκατάσταση των προσφύγων*, Αθήνα 1934, σ. στ-ζ.- Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, Διεύθυνση Στατιστικής, *Πληθυσμός του Βασιλείου της Ελλάδος κατά την απογραφή της 1^{ης} Δεκεμβρίου 1920. Πραγματικός και νόμιμος πληθυσμός*, εν Αθήναις 1921. Τα δημοσιευμένα στοιχεία της απογραφής όσο αφορά τους μουσουλμάνους της Ελλάδας βλ. Γ. Γκλαβίνας, *Οι μουσουλμανικοί πληθυσμοί στην Ελλάδα (1912-1923): Αντιλήψεις και πρακτικές της ελληνικής διοίκησης – σχέσεις με χριστιανούς γηγενείς και πρόσφυγες*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης-Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 8-48. Μετά τη συνθήκη του Νεϊγύ βλ. Ιάκωβος Μιχαηλίδης, *ό.π.*, σ.8-9.

⁸ Κ. Βαβούσκος, «Η προσφορά του Μικρασιατικού Ελληνισμού εις τη διαμόρφωσιν του σύγχρονου Μακεδονικού Ελληνισμού», Α Πανελλήνιο Συνέδριο για τον Ελληνισμό της Μικράς Ασίας(Θεσσαλονίκη 1990), Ιωνική Εστία-Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσ/νίκη 1991, σ. 117-118.

⁹ League of nations, *Greek refugee Settlement*, Geneva 1926, με πληθυσμιακά στοιχεία στο τέλος του βιβλίου. Βλ. Ιάκωβος Μιχαηλίδης, *ό.π.* σ.10-12.- Κ. Βαβούσκος, *ό.π.*, σ.120.

¹⁰ *Πληθυσμός της Ελλάδος κατά την απογραφή της 15^{ης} -16^{ης} Μαΐου 1928. Πραγματικός πληθυσμός και νόμιμος πληθυσμός*, Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, Αθήνα 1929. Η απογραφή 1928, σ. ρμδ: 1.221.849 πρόσφυγες κατέφθασαν στην Ελλάδα μεταξύ των ετών 1921-1924, από τους οποίους οι 151.892 πριν τη μικρασιατική καταστροφή, και ΑΥΕ 1923/Α5/VI/10, όπου υπάρχει αγγλική έκθεση για το προσφυγικό από το υπουργείο Πρόνοιας στο υπουργείο Εξωτερικών, Αθήνα, 30.08.1923. -Βλ. Στ. Πελαγίδης «Από την Προσωρινή Εγκατάσταση στη Μόνιμη Αποκατάσταση Προβλήματα και

της Λωζάννης και την άφιξη στην Ελλάδα 1.069.217 προσφύγων(626.954 Μικρασιάτες, 182.169 Πόντιοι, 38.459 Κωνσταντινοπολίτες και 256.653 Θράκες). Περίπου 746.000 εγκαταστάθηκαν στη Μακεδονία.¹¹

Το προσφυγικό ρεύμα 1919-1920.

Η μελέτη τεκμηρίων της κρατικής αλληλογραφίας αναδεικνύει τη σοβαρότητα και πολυπλοκότητα των χειρισμών της δημόσιας διοίκησης για τη διευθέτηση των προβλημάτων που δημιούργησε το προσφυγικό κύμα. Σκιαγραφούνται, χρωματίζονται και ξεδιπλώνονται εθνικές αποφάσεις, πολιτικές ενέργειες και το κοινωνικό πρόσωπο ενός κράτους που άμεσα αναγκάστηκε να επιλύσει τα ζητήματα των συνεχών πληθυσμιακών μετακινήσεων. Ιδιαίτερα τα έγγραφα της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας(Γ.Δ.Μ.) στα τέλη του Ευρωπαϊκού Πολέμου αποτελούν πολύτιμη ιστορική πηγή για τη μελέτη των προσφυγικών ροών στη Μακεδονία.

Στη λήξη του πολέμου η Μακεδονία περιλάμβανε πληθυσμιακές ομάδες Μουσουλμάνων τουρκόφωνων, αλβανόφωνων, βουλγαρόφωνων, σλαβόφωνων, ελληνόφωνων και βλαχόφωνων. Επίσης είχε Χριστιανούς, Εβραίους και Ντονμέδες (εξισλαμισμένοι Εβραίοι στη Θεσσαλονίκη), καθώς και Έλληνες πρόσφυγες που μετακινήθηκαν λόγω εχθροπραξιών από τη Βουλγαρία, Σερβία, τουρκική Θράκη, Μικρά Ασία, τον Καύκασο και γενικότερα την Ανατολία. Ρυθμιστικός παράγοντας για τον επαναπατρισμό των Ελλήνων από τις βουλγαρικές περιοχές αναδεικνύεται ο Αμερικανικός Ερυθρός Σταυρός με έδρα την Καβάλα. Σε έκθεσή του καταγράφεται η επιστροφή 300.000 κατατρεγμένων Ελλήνων στη Μακεδονία και μάλιστα στην περιφέρεια Σερρών, Καβάλας και Δράμας. Εκεί δημιούργησε σταθμούς ανάπαυσης στο Turnovo-Siemen, στο Δεδέαγατς (Αλεξανδρούπολη) και στην Ξάνθη. Προμήθευε τρόφιμα, ρούχα και κουβέρτες και πρόσφερε ιατρική φροντίδα, ενώ επιμελήθηκε τη δημιουργία τριών σταθμών υποδοχής τους στην Ανατολική Μακεδονία: Καβάλα, Σέρρες και Παγγαίο(Πράβι, Ροδολίβος και Κουρμίστα αντίστοιχα).¹²Ιδιαίτερη περίθαλψη προσέφερε στα παιδιά των προσφύγων, καθώς «αποτελούν το μέλλον της Ελλάδας». Η συνεργασία του με τις ελληνικές αρχές ήταν εξαιρετική.¹³Όμως, ο αριθμός των ομήρων που επέστρεψαν στη Θεσσαλονίκη τον Φεβρουάριο του 1919 έφθασε τους 12.000, ώστε η κίνηση του πληθυσμού στο αστικό κέντρο να επιβαρυνθεί, ενώ προκλήθηκαν ζητήματα υγιεινής.¹⁴

Το τέλος του πολέμου και η νίκη των συμμάχων σήμαινε για πολλούς την αρχή της παλιννόστησης στα πάτρια εδάφη, στις περιουσίες και τα κτήματα που άφησαν λόγω των πολιτικών και στρατιωτικών επιχειρήσεων. Τούτοι επιζητούσαν να επιστρέψουν «χάρις εις τους εθνικούς Αυτής (μητρικής μας Κυβερνήσεως) αγώνας και πάλιν εις την πολυπόθητον γενέτειραν, εις τους βωμούς των και τας εστίας των»,

προοπτικές (1923-1930)», *Επιστημονικό Συμπόσιο, Όψεις του Μικρασιατικού Ζητήματος*, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 113.

¹¹ Κ. Βαβούσκος, *ό.π.*, σ.119.- Ιάκωβος Μιχαηλίδης, *ό.π.*, σ.12. Πρβ. και George Zodiades, *ό.π.*, 40.

¹² Θώμη Βέρρου, *Τοπωνύμια και Διοικητική Κατανομή Οικισμών της Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη 2008, σ.179, 309. Πρόκειται για το Πράβι ή Πραβίστα, δηλαδή την Ελευθερούπολη Παγγαίου, που ανήκε στον ν. Δράμας, στην υποδιοίκηση Πραβίου 1914-1924 και για την Κορμίστα Φύλλιδας ν. Σερρών, που ανήκε στην υποδιοίκηση Ζίχνης από το 1914-1927.

¹³ ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φακ.115, έκθεση του Αμερικανικού Ερυθρού Σταυρού στη Βουλγαρία και Ανατολική Μακεδονία προς τον Α.Α.Πάλλη στη Γ.Δ.Μ., 3.2.1919.

¹⁴ ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φακ 65, έγγραφο με αρ.πρωτ.8548/25.02.1919 από τη Γενική Διοίκηση Θεσ/νίκης προς τον αντιπρόεδρο της κυβέρνησης και υπουργό Εσωτερικών.

όπως αναφέρουν τα μέλη των επιτροπών από τα χωριά του ακρωτηρίου Καράβουρνα της Ερυθραίας Χερσονήσου.¹⁵

Το υπόμνημα του Α.Α. Πάλλη¹⁶ από την Ύπατη Ελληνική Αρμοστεία της Κων/πολης αφορά προτάσεις για την επίλυση του προσφυγικού προβλήματος και την παλιννόστηση των προσφύγων που εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα από το 1914 και μετά. Επιδίωξή του ήταν να μη διαταραχθεί η πληθυσμιακή ενότητα των Νέων Χωρών και να μην εγερθούν νέα οικονομικά προβλήματα στην ελληνική κυβέρνηση. Οι Θράκες και Μικρασιάτες επιθυμούσαν να επαναπατριστούν, εφόσον τα μέρη τους είχαν προσαρτηθεί στην Ελλάδα. Τούτο απαιτούσε μεγάλη προσοχή, διότι ο πυρήνας του πληθυσμού στην περιοχή της Μακεδονίας θα παρέμενε βουλγαρόφωνος και βουλγαρόφωνος παρά το σχέδιο δημιουργίας ενός συμπαγούς ελληνικού πληθυσμού στη μεθόριο με την προσέλευση Ελλήνων προσφύγων. Επίσης, από οικονομικής άποψης θα χάνονταν εθνικά εισοδήματα από τους πρόσφυγες, που είχαν αυξήσει τη γεωργική παραγωγή. Η μετακίνηση αυτή θα έβλαπτε την οικονομία της περιοχής, ενώ θα επέβαλε νέες κρατικές επιχορηγήσεις για τον επαναπατρισμό τους.

Περαιτέρω μετακίνηση του μουσουλμανικού στοιχείου στην Τουρκία θα δημιουργούσε πιθανόν προβλήματα κατά την εγκατάσταση και παράλληλα επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία με τη μείωση της γεωργικής παραγωγής. Ο πόλεμος είχε δημιουργήσει ένα έντονο κλίμα μετανάστευσης πληθυσμών. Οι Μουσουλμάνοι που εγκαταστάθηκαν στα μέρη που προσαρτήθηκαν στην Ελλάδα είτε είχαν μετακινηθεί από τη Μακεδονία κατά το 1914 στα χωριά Ελλήνων προσφύγων της Μικράς Ασίας, που εκδιώχθηκαν, είτε ήταν πρόσφυγες από τις ανατολικές επαρχίες (Ερζερούμ, Τραπεζούντα κλπ.) της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Οι τελευταίοι λόγω της ρωσικής εισβολής του 1916 τοποθετήθηκαν από την τουρκική κυβέρνηση στις περιοχές που είχαν εγκαταλείψει οι χριστιανικοί πληθυσμοί. Ας σημειωθεί και η ύπαρξη στα νέα εδάφη του ντόπιου μουσουλμανικού στοιχείου. Σύμφωνα πάντα με τον Α.Α. Πάλλη η αθρόα παλιννόστηση των Ελλήνων προσφύγων υπό τη νέα εδαφική πραγματικότητα θα οδηγούσε σε εξεύρεση νέων τόπων για μετεγκατάσταση των Μουσουλμάνων στο εσωτερικό της Μ. Ασίας. Παράλληλα θα προκαλούσε και δημόσιες συρράξεις μεταξύ των δύο λαών. Στην περίπτωση τούτη η τουρκική κυβέρνηση θα φρόντιζε να εγκαταστήσει τους Μουσουλμάνους σε δικά της εδάφη προκαλώντας δυσκολίες στους υπόδουλους Έλληνες στο εσωτερικό της Τουρκίας. Αυτό συνέβη στους ομογενείς των μικρασιατικών παραλίων το 1914.

Η υπουργική εγκύκλιος¹⁷ εκδόθηκε από την ελληνική κυβέρνηση υιοθετώντας την πολιτική γραμμή του υπομνήματος και επιτρέποντας τη μετακίνηση των προσφύγων στο νομό Αϊδίνη και στην περιφέρεια Κυδωνιών και Μοσχονησίων, εκτός των περιοχών Τσεσμέ, Αλάτσατα, Νέες Φώκες και του χωριού Γκερένκιοϊ στην

¹⁵ ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φακ. 65/έγγραφο των μελών των Επιτροπών χωρίων της Ερυθραίας Χερσονήσου προς τον κ^ον Εμμ. Ρέπουλη αντιπρόεδρο του Υπουργικού Συμβουλίου, στις 1.08.1919.

¹⁶ ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φακ 65, υπόμνημα 3/16.05.1919 του Α.Α. Πάλλη από την Ύπατη Αρμοστεία της Ελλάδος στην Κων/πολη. Στις αναφορές του προξένου ο αριθμός των προσφύγων το 1914 ανερχόταν σε 230.000. Από αυτούς περίπου 130.000 εγκαταστάθηκαν στη Μακεδονία, 70.000 σε νησιά του Αιγαίου και 30.000 στην Παλαιά Ελλάδα. Στην Μακεδονία οι 36.000 προέρχονταν από τη Βουλγαρία, 70.000 από την τουρκική Θράκη, 20.000 από τη Μικρά Ασία και 4.000 από τον Καύκασο. Οι περισσότεροι στη Μακεδονία εγκαταστάθηκαν σε αγροτικές περιοχές, κυρίως Θράκες και Καυκάσιοι, ενώ οι Μικρασιάτες στα αστικά κέντρα: Θεσσαλονίκη, Σέρρες, Δράμα, Δεμίρ Χισάρ (Σιδηρόκαστρο), απασχολούμενοι ως εργάτες και με το εμπόριο.

¹⁷ ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φακ. 65, εγκύκλιος αρ. πρωτ.53304/ αριθμό εισερχομένου εγγράφου: Γενική Διοίκηση Μακεδονίας 38527/21.10.1919 με θέμα «Περί παλιννοστήσεως εις Μικράν Ασίαν προσφύγων δυναμένων να εξεύρωσιν άμα τη εγκαταστάση των στέγην και τους πόρους της διατροφής των».

περιφέρεια Παλαιών Φωκών. Αφορούσε πρόσφυγες, οικονομικά αυτάρκειες και χειρωνακτες(εργάτες, τεχνίτες, μικροεπαγγελματίες κλπ.), που μπορούσαν να εξασφαλίσουν τα προς το ζην στον τόπο της εγκατάστασής τους.

Στη συνέχεια η δημόσια διοίκηση καταγράφει τα ποικίλα προβλήματα των πληθυσμών που συνέρρεαν στην ελληνική ενδοχώρα. Η επίσημη αλληλογραφία της Γ.Δ.Μ.¹⁸ φωτίζει τα γεγονότα και τις επιπλοκές που δημιούργησαν οι μετακινήσεις.

Αναφορικά με τους πρόσφυγες ομογενείς από τη Σερβία και μάλιστα από την περιφέρεια του Μοναστηρίου, που επιθυμούσαν να εγκατασταθούν και όχι να επιστρέψουν στα εδάφη τους, καθώς δεν προσαρτήθηκαν στην Ελλάδα, παρατηρείται η εξής πολιτικοκοινωνική κατάσταση. Οι ελληνικές αρχές αντιλαμβάνονταν την εθνική ανάγκη δημιουργίας συνοικισμών από Έλληνες πρόσφυγες. Αυτά τα συμπαγή ελληνικά κέντρα θα αναλάμβαναν εκπολιτιστική δράση και παράλληλα θα τόνωναν την εμπορική κίνηση στην περιφέρεια Πέλλας, όπου κυρίως είχαν εγκατασταθεί.¹⁹ Οι κοινότητες αυτές θεωρούσαν απαραίτητη τη σύναψη δανείου της πολιτείας για να χτίσουν οικίες, να ζήσουν και να ευδοκιμήσουν. Όμως, η πολιτεία εκείνους τους χαλεπούς καιρούς απαντούσε στα αιτήματα πως: «η Κυβέρνησις ήδη έχει άλλας ανάγκας σπουδαιοτάτας και δεν δύναται προς το παρόν να διαθέση χρηματικήν αρωγήν δια την ανέγερσιν παραπηγμάτων». Παράλληλα, τους παρότρυνε «να φροντίσωσι...τονίζων ότι εις οτιδήποτε χρήζον της αρωγής των επιτόπιων αρχών θέλουσι τύχη τοιαύτης πλήρους». Από την άλλη πλευρά, ο σύνδεσμος των Μοναστηριωτών, «η Καρτερία», αναζητούσε λύση των προβλημάτων που δημιούργησε η σερβική απαγόρευση²⁰ να αποκτήσουν ελληνική υπηκοότητα όσοι εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα. Ταυτόχρονα, επιζητούσε άρση των δασμών στα συνοριακά τελωνεία Φλώρινας και Θεσσαλονίκης για τους Έλληνες που εγκατέλειπαν τη Σερβία προς μόνιμη εγκατάσταση στο ελληνικό κράτος. Τέλος, ο ίδιος σύνδεσμος έθεσε και ζήτημα διευκόλυνσης όσων προσφύγων ήθελαν να μεταναστεύσουν στην Αμερική για να επιβιώσουν.

Η εφαρμογή του νόμου ΔΝΖ(4057) «περί συστάσεως δήμων και κοινοτήτων»(ΦΕΚ 58/14-2-1912) στις υποδιοικήσεις των Γιαννιτσών, Χαλκιδικής και Βέροιας λειτούργησε στα πλαίσια της συγκρότησης και οργάνωσης των ελληνικών κοινοτήτων μετά τη συνθήκη των Σεβρών. Στην περιοχή των Γιαννιτσών²¹ οι κάτοικοι αφενός μεν δεν αντιλαμβάνονταν την ωφέλεια των κυβερνητικών μέτρων και κατά δεύτερο λόγο δεν είχαν έκδηλα εθνικά ιδεώδη. Η κατά γράμμα περιγραφή είναι άκρως αποκαλυπτική: «η εθνική ιδέα αυτών κατά το πλείστον αμφίρροπος ή χλιαρά, μετά δυσφορίας δε ήκουσαν και παραδέχθησαν την

¹⁸ Για την ιστορία της σύστασης της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας(ΓΔΜ) αναφέρονται περιληπτικά τα εξής στοιχεία: το 1913 συστάθηκε για τη διοίκηση των στρατιωτικά κατεχόμενων χωρών με έδρα τη Θεσσαλονίκη, το 1918 μετονομάστηκε σε Γενική Διοίκηση Θεσσαλονίκης(ΓΔΘ) με τους νομούς Θεσ/νίκης, Πέλλας, και τις υποδιοικήσεις Νιγρίτας και Θάσου. Οι τελευταίες προσαρτήθηκαν στη Γενική Διοίκηση Ανατολικής Μακεδονίας το 1918 και μάλιστα στους νομούς Σερρών και Δράμας αντίστοιχα. Η Γενική Διοίκηση Ανατολικής Μακεδονίας το 1922 υπήχθη στη Γενική Διοίκηση Θράκης, ενώ η Γενική Διοίκηση Κοζάνης –Φλώρινας στη Γενική Διοίκηση Θεσσαλονίκης. Το 1924 ο νομός Σερρών ανήκε στη Γενική Διοίκηση Θεσ/νίκης και το 1928 η προηγούμενη μετονομάστηκε σε Γενική Διοίκηση Μακεδονίας. Βλ. Αλ. Δρακάκη-Στ. Κούνδουρου, *Αρχεία περί της συστάσεως και εξελίξεως των δήμων και κοινοτήτων 1836-1939 και της διοικητικής διαιρέσεως του Κράτους*, τ. 2, σ.878-879.

¹⁹ ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φακ.66.1, έγγραφο σχετικά με την περίθαλψη προσφύγων στην επαρχία Πέλλας το 1919.

²⁰ ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φακ.114.2, έγγραφο αρ. πρωτ. 22805/10.8.1920, επιστολή του Συνδέσμου Μοναστηριωτών και των Πέριξ, «η Καρτερία», προς τον Α.Αδοσίδη, Γενικό Διοικητή Θεσ/νίκης.

²¹ ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φακ.97, έγγραφο αρ. πρωτ.971/18 Μαρτίου 1920, από τον Β. Χαραλαμπίδη προς τον υποδιοικητή Γενιτσών.

ελαχίστην κοινοτικήν φορολογίαν ήτις τα κοινοτικά αυτών συμφέροντα εξυπηρετεί. Κατόπιν νουθεσιών καταρτίστηκαν οι προϋπολογιστικοί πίνακες. Δώδεκα συνολικά κοινότητες συνέταξαν προϋπολογισμό, εκτός της ήδη συγκροτημένης κοινότητας των Γιαννιτσών και των Καλυβιών, διότι τα πρώην μέλη του κοινοτικού συμβουλίου ήταν πρόσφυγες που μετακινήθηκαν στη Θράκη. Εκτός του προϋπολογισμού επιβλήθηκε η τήρηση ληξιαρχικών βιβλίων και η εφαρμογή του νόμου περί αγροφυλακής και ποιμνιοβοσκής. Επίσης, το κρατικό δημόσιο ταμείο προσπάθησε να συγκεντρώσει τα απαιτούμενα χρηματικά ποσά από τις κοινοτικές αρχές της υποδιοίκησης Χαλκιδικής²². Όμως, εκεί, επικρατούσε παντελής έλλειψη περιουσιακών στοιχείων πλην των κοινοτήτων της Βάβδου και Γαλάτιστας. Τέλος, η υποδιοίκηση Βέροιας κατάρτισε προϋπολογιστικούς πίνακες των 21 κοινοτήτων της με σκοπό την επιβίωση τους.²³

Στους προσφυγικούς καταυλισμούς της Καλαμαριάς πρόσφυγες από τον Καύκασο αντιμετώπισαν προβλήματα καθαριότητας, υγιεινής και επισιτισμού.²⁴ Οι υγειονομικές υπηρεσίες με τη βοήθεια του Ελληνικού και Αμερικανικού Ερυθρού Σταυρού πρόσφεραν ιατρική περίθαλψη και προστασία. Τα λοιμώδη νοσήματα μάστιζαν τον πληθυσμό: ο εξανθηματικός τύφος, η ευλογιά, ελονοσία και οι εντερίτιδες οξείας μορφής.²⁵ Τον Ιούνιο του 1922 ο υπουργός περίθαλψης δήλωνε ότι δεν θα γίνονταν δεκτοί άλλοι πρόσφυγες σε ελληνικό έδαφος. Τραγική ειρωνεία σε ότι θα ακολουθούσε.²⁶

Ο αναπληρωτής διευθυντής Δημόσιας Υγείας Μακεδονίας, Γ. Πολυχρονιάδης αποτυπώνει τις δραματικές καταστάσεις λόγω της αναποτελεσματικότητας των μέτρων καταπολέμησης μολυσματικών επιδημικών ασθενειών. Διαπιστώθηκαν προβλήματα στη φρούρηση των προσφύγων, στην επάρκεια μεταφορικών μέσων, καύσιμης ύλης, νερού, στη λειτουργία του απαραίτητου συσσιτίου και στην ανάμειξη ξένων προσώπων που παρεμπόδιζαν την εφαρμογή των ενδεικνυόμενων μέτρων.²⁷ Εκτός της Θεσσαλονίκης αντιμετωπίστηκαν λοιμώδεις ασθένειες στους Καυκάσιους πρόσφυγες του ν. Κιλκίς. Ο Γενικός Διοικητής τοποθέτησε βοηθούς γιατρών χωρίζοντας την περιφέρεια σε εννέα τομείς και ενισχύοντας το νοσοκομείο προσφύγων με φάρμακα, ιώδιο, κινίνη και καμφορά με μειοδοτική προσφορά.²⁸

²² ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φak.97, έγγραφο αρ. πρωτ. 838/9.3.1920, από τη υποδιοίκηση Χαλκιδικής προς τη Γ.Δ.Θ.

²³ ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φak.97, έγγραφο αρ. πρωτ.883/10.3.1920, από την υποδιοίκηση Βέροιας προς τη Γ.Δ.Θ.

²⁴ ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φak.66.1, έγγραφο αρ. πρωτ.7788/8.12.1920 από τη Γενική Διοίκηση προς τον Δ/ντή Υγείας Μακεδονίας.

²⁵ Έλλη Τσιτσιπούλου-Γεράσιμος Πεντόγαλος, *ό.π.*, σ.175-179.

²⁶ *Το Φως*, Εφημερίδα Θεσσαλονίκης(Φ.), φ3757/6.6.1922.

²⁷ ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φak.110, έγγραφο αρ. πρωτ.368/11.2.1921 από τη Δ/ση Δημόσιας Υγείας Μακεδονίας προς τη Γ.Δ.Θ.

²⁸ ΙΑΜ/ Αρχείο ΓΔΜ/φak.110, έγγραφο αρ. πρωτ.21112/27.9.1921, απόφαση του Γενικού Διοικητή. Για τους οικισμούς ν. Κιλκίς βλ. Θώμη Βέρρου, *ό.π.*, σ.36, 49, 81, 96, 152, 184, 332, 340, 370. Οι εννέα τομείς με τα ονόματα των βοηθών γιατρών που τοποθετήθηκαν ήταν: Ποτορού [Δροσάτο ν. Κιλκίς-κοινότητα Σουρλόβου (Αμαράντων) 1919-1927, βοηθός: Βολδεμάρ Βολοσιανόβιτς], Γραμματίνας (Ευκαρπία ν. Κιλκίς, βοηθός: Θεόδωρος Θεωδωρίδης), Κουσόβου (Κοκκινιά ν. Κιλκίς, βοηθός:Βόλδεμαρ Ζούμπαρεβ), Μουρσαλί [Αμπελόφυτο ν. Κιλκίς, κοινότητα Μουσαγαλί (Κλειστού) 1919-1927, βοηθός:Σάββας Καρέλλης], Σαρίκιοϊ (Ποταμιά ν. Κιλκίς, βοηθός:Αλέξανδρος Περεσβέτ-Σόλταν), Καραμπουρνάρ (Μαυρονέρι ν. Κιλκίς, βοηθός:Βόλδεμαρ Πόσσε), Αρμουτζι (Μεγάλη Βρύση ν. Κιλκίς, βοηθός:Ελευθέριος Λαζαρίδης), Τσιτεμλί (Μεταμόρφωση ν. Κιλκίς, βοηθός:Κων/νος Σιδηρόπουλος), Σμολ (Μικρό Δάσος ν. Κιλκίς, βοηθός:Ξενοφών Πιαστόπουλος).

Ιδιαίτερα δημογραφικά θέματα παρουσιάστηκαν στην υποδιοίκηση Λαγκαδά. Το 1920 αναφέρονται αντιδράσεις²⁹ Μουσουλμάνων με οθωμανική ιθαγένεια, που δήλωναν μεν την παραμονή τους στην Ελλάδα αλλά καθυστερούσαν εσκεμμένα την πολιτογράφησή τους για να αναβάλλουν την εκπλήρωση των στρατιωτικών τους υποχρεώσεων και να παρατείνουν την ημερομηνία αναχώρησή τους. Η εγκατάσταση παλινοστούντων Μουσουλμάνων στην υποδιοίκηση Δράμας και στις οικίες των παλινοστούντων Θρακών αποτέλεσε ζήτημα διενέξεων με την κρατική αρχή. Τελικά, η Γενική Διοίκηση Ανατολικής Μακεδονίας επέτρεψε τον εποικισμό Καυκασίων και Ποντίων στα σπίτια αυτά πριν την επιστροφή των ντόπιων Μουσουλμάνων. Αυτό βοήθησε στην αποσυμφόρηση της Θεσσαλονίκης, καθώς οι πρόσφυγες προωθούνταν στο εσωτερικό της Μακεδονίας.³⁰ Εκτός των άλλων προβλημάτων στους καταυλισμούς οι πρόσφυγες αντιμετώπιζαν και την αισχροκέρδεια εμπόρων, εργολάβων προμηθευτών ελαιόλαδου, σαπουνιού, ρυζιού και άρτου. Ήταν απαραίτητο να παταχθεί η αισχροκέρδεια, να περιοριστεί η νοθεία και να διαφυλαχτεί η δημόσια υγεία.³¹ Ο αναπληρωτής Γενικός Διοικητής Θεσ/νίκης, Γ. Χατζητάκης, καταγράφει την οικτρά κατάσταση των προσφύγων και τις οικονομικές δυσχέρειες της κυβέρνησης που αδυνατεί να ανταπεξέλθει στο δύσκολο έργο.³²

Στο διάστημα 1912-1920 η δημόσια διοίκηση προσπάθησε ατελέσφορα να ενσωματώσει στο ελληνικό κράτος τις διαφορετικές εθνότητες με ισότητα και δικαιοσύνη, όπως διακήρυττε. Οι λόγοι αποδίδονται στις συνεχείς μετακινήσεις των λαών, στις πολεμικές συγκρούσεις, στην οικονομική κρατική αφαίμαξη, στην πολιτική αστάθεια του ελληνικού βασιλείου και στην απειρία της ελληνικής διοίκησης. Τέλος, σημαντικό ρόλο είχε η έλλειψη εμπιστοσύνης στο ρόλο των μειονοτήτων για τη διατήρηση των εδαφικών ελληνικών κτήσεων. Κατά συνέπεια μόνο ένας συμπαγής ομοεθνής χριστιανικός πληθυσμός θα μπορούσε να εδραιώσει την ειρήνη στην περιοχή³³.

Το προσφυγικό ρεύμα 1922-1923

Οι πρόσφυγες της ανταλλαγής και η αντιμετώπιση του προβλήματος

Αιτίες καταστροφής του ελληνικού πολιτισμού στην Ανατολία θεωρούνται τα λάθη των σύγχρονων πολιτικών και στρατιωτικών της Ελλάδας, που δικάστηκαν και καταδικάστηκαν για αυτά, αλλά κυρίως οι πολιτικές και διπλωματικές στρατηγικές των Μεγάλων Δυνάμεων στη νότιο Βαλκανική Χερσόνησο και στην ανατολική Μεσόγειο. Η ελληνική πολιτική ηγεσία δεν αντιλήφθηκε εγκαίρως την κατάσταση και ο τουρκικός στρατός, με επικεφαλής μια ηγετική μορφή, βρήκε χρόνο και τρόπο να ελιχθεί. Σε ελάχιστο χρόνο ενάμισι εκατομμύριο Έλληνες οδηγήθηκαν στην

²⁹ ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φak.66.2, σχετικά με το θέμα της παλιννόστησης των προσφύγων και η αντιμετώπισή τους στον Λαγκαδά.

³⁰ ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φak.66.2, 66.3, τηλεγραφικές οδηγίες και διαταγές της Αθήνας για αμοιβαία ανταλλαγή οικιών λόγω παλιννόστησης των προσφύγων.

³¹ ΙΑΜ/ Αρχείο ΓΔΜ/φak.66.2, έγγραφο του Διευθυντή Γεωπονικού Χημείου του Κράτους Ιωαν. Παπουτσόπουλου, αρ.πρωτ.234/27.11.1920.

³² ΙΑΜ/ Αρχείο ΓΔΜ/φak.66.2, έγγραφο αριθ. πρωτ. 35941/Αρ. Διεκ/σης 7976/15.12.1920 του αναπληρωτή Γενικού Διοικητή, κ. Χαριτάκη προς το υπουργείο Περιθάλψεως.

³³ Γιάννης Γκλαβίνας, «Ο μουσουλμάνος υπήκοος στις αντιλήψεις των φορέων της ελληνικής διοίκησης την περίοδο 1912-1922», 4^ο Συνέδριο Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών, Γρανάδα 2010, σελ.14-15, < http://www.eens.org/?page_id=1819 .- Πρβ. Γ. Γκλαβίνας, *Οι μουσουλμανικοί πληθυσμοί στην Ελλάδα (1912-1923): Αντιλήψεις και πρακτικές της ελληνικής διοίκησης – σχέσεις με χριστιανούς γηγενείς και πρόσφυγες*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης-Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη 2009.

προσφυγιά, ενώ πολλοί εξοντώθηκαν κατά την επέλαση του κεμαλικού στρατού.³⁴ Το επόμενο προσφυγικό κύμα αφορά αφενός μεν τους Χριστιανούς που εγκατέλειψαν τις εστίες τους στην Οθωμανική αυτοκρατορία λόγω των βαλκανικών πολέμων, αφετέρου τους παραμένοντες στη Μ. Ασία, τους μεταφερθέντες από Βουλγαρία και Ρωσία και τέλος τους Μουσουλμάνους ελληνικής υπηκοότητας με τους Ισραηλίτες ελληνικής ή τουρκικής ιθαγένειας από Α. Θράκη και Τουρκία.³⁵

Ήδη από το '22 η δημόσια διοίκηση παρουσιάζει μία αναποτελεσματική και πρόχειρη εικόνα στη διαχείριση του προσφυγικού ζητήματος. Δεν επρόκειτο περί παλιννόστησης και εθελούσιας μετακίνησης πληθυσμών σύμφωνα με μία υποτυπώδη οργάνωση νόμων και κρατικών οδηγιών. Στην επικράτεια εισέρχονταν αθρόες πομπές προσφύγων, που αντιμετωπίστηκαν με ανοργάνωτες, βεβιασμένες κινήσεις. Αρχικά η ελληνική κυβέρνηση αδυνατούσε να οργανώσει και να εφαρμόσει ένα ολοκληρωμένο σχέδιο εγκατάστασης και αποκατάστασης των προσφυγικών μαζών. Τα πρώτα μέτρα αφορούσαν την κοινωνική πρόνοια και περίθαλψη. Οργανώθηκαν έρανοι και συσσίτια, δραστηριοποιήθηκαν φιλανθρωπικές οργανώσεις, εκδόθηκαν νομοθετικά διατάγματα περί επικοισμού (επιτάξεις, απαλλοτριώσεις, ενισχύσεις κλπ), προσφέρθηκε ιατρική περίθαλψη και ιδρύθηκαν ορφανοτροφεία. Τελικά, δημιουργήθηκε η Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων (στο εξής Ε.Α.Π.), ως αυτόνομος οργανισμός υπό την επίβλεψη της Κοινωνίας των Εθνών. Μέχρι τότε η Διεύθυνση Εποικισμού του Υπουργείου Γεωργίας, υπεύθυνη για την αγροτική αποκατάσταση, το Υπουργείο Πρόνοιας για την αντίστοιχη αστική και η Γενική Διεύθυνση Εποικισμού Μακεδονίας προσπάθησαν να υλοποιήσουν τους κρατικούς στόχους για το φλέγον ζήτημα.³⁶ Επίσης, ο Αμερικανικός Ερυθρός Σταυρός στην Ευρώπη και η Near East Relief στην Κων/πολη προσέφεραν άμεση βοήθεια στους ξεριζωμένους πληθυσμούς.³⁷

Οι ιθύνοντες της ελληνικής διοίκησης για το προσφυγικό ζήτημα³⁸ μας μεταφέρουν την εικόνα της εποχής περιγράφοντας την επιτυχημένη εγκατάσταση των προσφύγων σε τουρκικά χωριά και την κοινωνική αλληλεγγύη των αλλοθρήσκων. Σε χωριά που εγκαταστάθηκαν πρόσφυγες δόθηκαν χρήματα στους αυτόχθονες κατοίκους για να φροντίσουν την διατροφή τους. Επίσης, μαρτυρούνται ελλείψεις μεταφορικών μέσων για την προώθηση των ταλαιπωρημένων προσφύγων στο εσωτερικό της χώρας. Η Θεσσαλονίκη ασφυκτιούσε από προσφυγικό πληθυσμό. Περιγράφεται η κάθοδος караβανιών των Θρακιωτών με τα εφόδιά τους αντιμετωπίζοντας προβλήματα μετακίνησης χωρίς στάση και διαμονή από την Αδριανούπολη μέχρι την Αλεξανδρούπολη. Δημόσια κτήρια επιτάχτηκαν για την προσωρινή διαμονή τους. Δηλωτικό της κοινωνικής συνοχής και αλληλεγγύης απέναντι στο πρόβλημα αποτελεί η φράση: «κοινωνία πόλεως ημετέρα και ξένη επέδειξε ενδιαφέρον πολύ ανώτερον Αθηνών». Ας σημειωθεί ότι στη Θεσσαλονίκη

³⁴ Δ.Ι.Λοίζος, *ό.π.*, σελ. 15-22. Ανιστόρητον. Η Ιστορία Αρχαιολογία Ιστορία της Τέχνης. Μικρασιάτες πρόσφυγες. 1 Νοεμβρίου 2003. 22 Φεβρουαρίου 2012. < <http://www.anistor.gr/greek/index.htm>

³⁵ Σχετικά με τον αριθμό, την καταγωγή των προσφύγων και τα ανακριβή στατιστικά δεδομένα βλ. Charles Eddy, *Greece and the Greek Refugees*, London 1931, σ.202, 248-252- Stephen P.Ladas, *The Exchange of Minorities: Bulgaria, Greece and Turkey*, New York 1932, σ.16.-League of Nations, *Greek Refugee Settlement*, Geneva 1926.- Pentzopoulos, *The Balkan Exchange of Minorities and its impact upon Greece*, Paris 1962, σ.68-69.

³⁶ Στ. Πελαγίδης, *ό.π.*, σ. 114-115. -ΑΥΕ 1923/Α/5/VI/13, όπου μεταξύ άλλων σχετικών και το έγγραφο του Υπουργείου Γεωργίας /Διεύθυνση Εποικισμού, προς το Υπουργείο Εξωτερικών, Αθήνα, 23 Ιουλίου 1923, με την έκθεση της επιτροπής για την προσφυγική αποκατάσταση.

³⁷ Charles Eddy, *ό.π.*, σ.35.

³⁸ ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φακ.66.2, τηλεγράφημα αρ.πρωτ.10694/14.10.1922 του Δοξιάδη προς τον Πρόεδρο της Κυβέρνησης.

ένας ιδιαίτερος χώρος, μέσα στον οποίο αρχικά στοιβάχτηκαν οι ελπίδες και οι καημοί των προσφύγων, ήταν οι αποθήκες στην Ελεύθερη Ζώνη του λιμανιού(27 διαμερίσματα).³⁹ Μεταξύ των εντολών του υπουργού Περίθαλψης Α.Δοξιάδη προς τη Γ.Δ.Μ. ήταν η εγκατάσταση ορφανών προσφυγόπουλων στα μετόχια και στις μονές του Αγίου Όρους και της περιφέρειας(Ιερά Μονή του Αγίου Διονυσίου στο Λιτόχωρο Κατερίνης). Το έργο ανέλαβε ο αντιπρόσωπος της εταιρείας «NEAP ΕΑΣΤ ΡΕΛΙΕΦ», κος Γόρδωνας Μπέρρυ⁴⁰.

Επιπρόσθετα η πολιτεία χειρίστηκε τα ζητήματα διατροφής και ειδικών επιδομάτων στους δικαιούχους πρόσφυγες. Η «ημισείας οκάς μερίς άρτου μετά συσσιτίου» θεωρούνταν «υπερβολική ...συνεπώς πρόξενος ζημίας εις το Δημόσιον» και έπρεπε «να περιοριστεί εις 100 δράμια κατ' άτομο». Ο διευθυντής της Πρόνοιας καθοδηγώντας τους επόπτες διανομής τροφίμων επισημαίνει ότι: «ο πρόσφυξ πλέον ικανοποιημένος μένει αν τω δοθή χρηματικών τι ποσόν μάλλον ή συσσίτιον μεγαλυτέρας έστω αξίας». ⁴¹ Σε άλλη επιστολή τα προσφυγικά επιδόματα χαρακτηρίζονται ως «άσκοποι κατά το πλείστον δαπάναι, καθότι δίχως τα δαπανόμενα εκατομμύρια να έχωσιν ουδεμίαν ουσιαστικήν απόδοσιν, δεν θεραπεύουσιν, αφ ετέρου ουδεμίαν τολμώ ειπείν των προσφυγικών αναγκών, αλλά τουναντίον οδηγούσιν τους πρόσφυγας ήδη χάσαντας το ηθικόν των, εις ραστώνην μοιρολατρικήν». Η έκτακτη βοήθεια παρομοιάζεται ως «παρηγορία εις τον ωκεανόν της δυστυχίας των, ως και μέτρον της δημοσίας αντιλήψεως». Έτσι, η οποιαδήποτε αύξηση του ημερησίου επιδόματος αποτελεί «άσκοπον κατασπατάλησιν δεκάδων τινών εκατομμυρίων δραχμών, δι' ων κάλλιστα θα ηδύνατο αν όχι η οριστική αποκατάστασις, αλλά η οριστική στέγασις αρκετών χιλιάδων αστικών οικογενειών να επιτευχθή ... και μέρος τούτων αν διετίθετο δια την επένδυσιν των προσφύγων πάλιν προσφορότερη θα ήτο η δαπάνη».⁴²

Διεξοδική περιγραφή της οικτρής κατάστασης των προσφύγων και της κυβερνητικής ανεπάρκειας για διευθέτηση των προβλημάτων αγροτικής και αστικής αποκατάστασης βρίσκεται στην αλληλογραφία της Παμπροσφυγικής Ένωσης Ν. Σερρών με το Γ' Σώμα Στρατού.⁴³ Αποδίδεται σε μικρογραφία το μέγεθος του προσφυγικού προβλήματος σε όλη την ελληνική επικράτεια. Το προσφυγικό σωματείο διαμαρτυρήθηκε για τη μη απόδοση των τουρκικών ανταλλάξιμων περιουσιών, διότι δόθηκαν σε άτομα που δεν είχαν καμία σχέση με τον προσφυγικό κόσμο. Επίσης, αναφέρεται η έλλειψη κτηματολογίου και οι διενέξεις των γηγενών αγροτών και προσφύγων ακόμη και όταν η αρχή εποικισμού είχε εκχωρήσει τμήματα ιδιοκτησίας σε αγρότες πρόσφυγες. Τελικά κατέθεσε προτάσεις για σύσταση επιτροπής με στρατιωτικά, διοικητικά και προσφυγικά μέλη με σκοπό «την εξακρίβωσιν των υπό σύμπτυξιν οικιών» για τους πρόσφυγες.

³⁹ ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φak.96, έγγραφο αρ. πρωτ.28263/1923/28.05. 1924, του Γ Σώματος Στρατού προς ΓΔΜ.

⁴⁰ Για το σημαντικό έργο της Near East Relief (NER) και της φροντίδας των ορφανών παιδιών της ιστορικής καταστροφής βλ. James L. Barton, *Story of Near East Relief 1915-1930: An interpretation*, New York 1930. –Πρβ. Τρ. Κουρτούμη, «Το πλαίσιο των Ελληνοαμερικανικών κοινωνικών σχέσεων(1922-1924). Η αποκατάσταση των προσφύγων στην Ελλάδα και ο ρόλος των ΗΠΑ», *Πρακτικά ΙΕ Πανελληνίου Ιστορικού Συνεδρίου (Μάιος 1994)*, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 343-345.

⁴¹ ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φak.67, τηλεγράφημα αρ. πρωτ. 14170/5.11.24 του Δ/ντή της Πρόνοιας Θεσ/νίκης προς τη Δ/νση Υγιεινής στο Υπουργείο Γεωργίας, και την Ε.Α.Π. στην Αθήνα.

⁴² ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φak.67, έγγραφο αρ. πρωτ. 16454/22.12.1924, του Προϊστάμενου της Πρόνοιας στη Θεσσαλονίκη προς το Υπουργείο Υγιεινής, Πρόνοιας και Αντιλήψεως στην Αθήνα.

⁴³ ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φak.97, έγγραφο αρ. πρωτ. 633/3.7.1925.

Η εν λόγω επιτροπή θα λάμβανε υπόψη της τους τίτλους ιδιοκτησίας από το 1914, θα ακύρωνε τα ιδιωτικά πωλητήρια και θα σεβόταν τα δικαιώματα των ακτημόνων γηγενών διότι «και ο ακτήμων γηγενής πληθυσμός έχει τα αυτά δικαιώματα επί της ζώης και διότι εθυσιάσθη υπέρ της ελευθερίας του τόπου τούτου». Κάθε ψευδή δήλωση των ακτημόνων θα παραπεμπόταν στο στρατοδικείο. Αποτελούσε τη μόνη λύση για να «σιγάσει πλέον πάσαν δυσφορία λαϊκή και να φιμωθούν όλοι εκείνοι οι ψευδοπροστάται των αγροτών ο δε Έλλην γεωργός ...θα είναι πάντοτε υπερπατριώτης». Επιπλέον, κρίθηκε αναγκαίο η ανέγερση κατοικιών με χορήγηση δανείων στους πρόσφυγες χωρίς το σύστημα των εργολαβιών. Στη συνέχεια, προτάθηκε η άμεση οικονομική ενίσχυση των αστών προσφύγων με δάνειο από την Κοινωνία των Εθνών και εχέγγυα την εγκαταλειφθείσα τουρκική περιουσία. Αναφερόταν πως με δάνειο ύψους ενός τετάρτου της αξίας της αστικής περιουσίας υπολογιζόμενης σε 20 δις δραχμές «τα ωφελήματα θα ήταν μεγαλύτερα των υποχρεώσεων και πας τις θα ομολογήση την πικράν αλήθειαν ότι άνευ θυσιών ουδέν δύναται να γίνει», παρά το ότι υπάρχουν και «οι αντιφρονούντες ίνα μη η περιουσία αύτη γίνει υποχείριος του ευρωπαϊκού κεφαλαίου». Ακόμη ένα μέτρο ήταν η φορολόγηση, όμως δύσκολο και ίσως άδικο λόγω των συνεχών φορολογιών και της ψυχολογικής κατάστασης της κοινωνίας, που δεν ήταν έτοιμη για ριζοσπαστικές κυβερνητικές ενέργειες.⁴⁴

Ταυτόχρονα με τα δραστικά μέτρα για αποκατάσταση των κατατρεγμένων προσφύγων ένα σημαντικό γεγονός συμβαίνει στα πολιτειακά πράγματα της χώρας. Το 1924 στην επέτειο της Εθνικής Παλιγγενεσίας, η Δ΄ Συντακτική Συνέλευση στην Αθήνα ανακοινώνει στον ελληνικό λαό την έκπτωση της Δυναστείας. Αναδεικνύεται ο εμφύλιος διχασμός ως η κύρια αιτία των συμφορών του ελληνικού λαού και επισημαίνεται ότι καθήκον των πολιτών ήταν: «ελεύθεροι, ίσοι και αδελφωμένοι, να εργασθούν δια την στερέωσιν της Δημοκρατίας, δια την ανάπλασιν του Γένους». Κλήθηκαν όλες οι πολιτικές δυνάμεις της χώρας «εις ομόνοιαν και συνεργασίαν προς επούλωσιν των πληγών της Πατρίδος, προς δημιουργίαν ενός ανωτέρου Ελληνικού πολιτισμού».⁴⁵

Οι Μουσουλμάνοι ανταλλάξιμοι της Θεσσαλονίκης.

Τον ίδιο ιστορικό χρόνο η Οθωμανική Αυτοκρατορική Τράπεζα διαβεβαίωνε ότι ουδεμία δυσκολία δημιουργούσε στην ανάληψη των καταθέσεων των Μουσουλμάνων ανταλλαξιμών, παρά απαιτούσε την παρουσία των δικαιούχων και όχι πληρεξούσιων.⁴⁶ Επίσης, η Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής έλαβε αποφάσεις για τη διαχείριση των περιουσιών τους από πληρεξούσιους μέχρι την ολοκληρωτική εκκένωση των περιοχών και την αποζημίωσή τους από τους κολλήγους για το σπόρο καλλιέργειας των τσιφλικιών τους, θεωρούμενο ως κινητή περιουσία.⁴⁷

⁴⁴ ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φακ. 108, έγγραφο της Στρατιωτικής Διοίκησης Κοζάνης προς το Γ Σώματος Στρατού, 26.9.1924. Εκτός των Σερρών προβλήματα στη διανομή γαιών υπήρχαν και στον ν. Κοζάνης. Το έγγραφο αφορά την κατάσταση στην περιοχή Καϊλάρια (Πτολεμαΐδα) ν. Κοζάνης με τις καταλήψεις των ιδιόκτητων περιουσιών από άτομα που δεν είχαν ανάγκη, ενώ υπήρχαν οι πρόσφυγες και οι γηγενείς ακτήμονες, και μάλιστα, πολεμιστές, στους οποίους η διοίκηση έπρεπε να εφαρμόσει τη διανομή των γαιών και λοιπών περιουσιών.

⁴⁵ ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φακ.118, προκήρυξη της κατάργησης της Βασιλείας από την «Δ΄ Εν Αθήναις Συντακτική Συνέλευσις προς τον Ελληνικόν Λαόν» του προέδρου Κ.Δ.Ρακτιβάν, Αθήναι 1924.

⁴⁶ ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φακ69.1, έγγραφο αρ.πρωτ.12683/6.11.1924 της Banque Imperiale Ottomane προς την Γ.Δ.Μ.

⁴⁷ ΙΑΜ/ Αρχείο ΓΔΜ /φακ69.1, έγγραφο αρ.πρωτ 12600/16.10.1924 της Υπηρεσίας Πρόνοιας και Δημόσιας Αντιλήψεως προς την ΓΔΜ, και το έγγραφο αρ.πρωτ 19556/16.10.1924 της ΓΔΜ προς τους Προέδρους και Εισαγγελείς Πρωτοδικών Θεσ/νίκης, Κοζάνης κλπ. Στο πρώτο περί της δίκαιης απόφασης του ελληνικού δημοσίου επισημαίνεται και η υπ' αριθ. VIII απόφαση της Μικτής

Η παραπάνω Επιτροπή είχε διαβιβάσει τα έγγραφα του μουφτή της Θεσσαλονίκης με τα περιουσιακά στοιχεία του μουσουλμανικού λαού, τις οικίες και τις εκτάσεις των βακουφίων, που καταλήφθηκαν από την κυβέρνηση και διεκδικούσαν αποζημιώσεις για να αναχωρήσουν στη συνέχεια από την Ελλάδα. Οι αξιώσεις σχετικά με τις αποζημιώσεις των βακουφίων της Θεσσαλονίκης ανέρχονταν σε 2.636.250 δραχμές κατά την εκτίμηση του Μουσουλμάνου ηγέτη της πόλης.⁴⁸

Σχετικά με την ανταλλάξιμη περιουσία των μουσουλμανικών πληθυσμών της Ελλάδας ως σημειωθεί η αναφορά στη Θεσσαλονίκη μιας ομάδας Μουσουλμάνων που πρόσκεινται στο αντικεμαλικό μέτωπο υποστηρίζοντας τις ενέργειες της ελληνικής κυβέρνησης και του στρατού. Ο λόγος για τον Αλή Σάμη Βέη, διευθυντή και ιδιοκτήτη της ελληνικής δημοκρατικής εφημερίδας, το «Δίκαιον». Ο ίδιος διετέλεσε συνταγματάρχη και υπασπιστής του Σουλτάνου Αμπντούλ Χαμίτ. Με ενέργειες και τον δημοσιογραφικό λόγο του στήριξε τις προσπάθειες του ελληνικού κράτους για την εγκατάσταση των προσφύγων. Κατήγγειλε τον μουφτή ότι παράνομα συγκέντρωσε τους τάπητες του τζαμιού Χαμτζά μπέη για να τους μεταφέρει στην Τουρκία, παρά τον βακουφικό νόμο πως οι τάπητες αποτελούν κτήμα της εκκλησίας. Εξάλλου Μουσουλμάνοι ξένης υπηκοότητας θα παρέμεναν, όπως οι Τσερκέζοι και οι αντικεμαλικοί. Ο ίδιος ζήτησε τη συνδρομή της ελληνικής αστυνομίας στο ζήτημα αυτό.⁴⁹

Η Αθήνα έλαβε αποφάσεις σχετικά με το ζήτημα της ιθαγένειας των Μουσουλμάνων που παρέμειναν στην Ελλάδα, καθώς και όσων ασπάστηκαν τον χριστιανισμό. Από την ανταλλαγή εξαιρέθηκαν οι Μουσουλμάνοι της Δ. Θράκης και όσοι ήταν αλβανικής καταγωγής. Όσο αφορά τους Μουσουλμάνους ξένης υπηκοότητας, σερβικής, οθωμανικής, ιταλικής, συριακής, την περίπτωση της ιθαγένειας εξέταζε ένα ενδεκαμελές συμβούλιο του υπουργείου. Όταν τούτοι καταγράφονταν ως Έλληνες υπήκοοι ανταλλάσσονταν, όσοι όμως αναγνωρίζονταν ως ξένοι υπήκοοι παρέμεναν στην Ελλάδα. Τέλος, οι εκχριστιανισμένοι Μουσουλμάνοι εξετάζονταν σε σχέση με το χρόνο αλλαγής του θρησκευματος. Εάν είχαν εκχριστιανισθεί πριν τη Λωζάννη, επέλεγαν την οθωμανική υπηκοότητα και παρέμεναν στην Ελλάδα, τότε καταγράφονταν ως Έλληνες υπήκοοι. Όσοι όμως είχαν ασπασθεί μετέπειτα τον χριστιανισμό και διατήρησαν την οθωμανική υπηκοότητα δεν απαλλάσσονταν από την ανταλλαγή, εκτός εξαιρέσεων, όπου με κυβερνητικές αποφάσεις τα κτήματά τους δεσμεύονταν και οι ίδιοι παρέμεναν με ελληνική υπηκοότητα. Ο δε υπουργός εξωτερικών, κ. Χατζηκυριάκος, διευκρίνισε για τους μουσουλμάνους Οθωμανούς ή άλλους ξένους υπηκόους που γίνονταν χριστιανοί, ότι δεν γίνονταν αυτόματα και Έλληνες υπήκοοι, αλλά θα έπρεπε να αποκτήσουν

Επιτροπής του Νοεμβρίου 1922 για τη διαχείριση των ανταλλαξίμων περιουσιών : “Les proprietes immobilieres situees dans les deux pays et appartenant aux personnes sujettes a l’ echange et ayant quitte le territoire de eux pays passent sans aucune restriction sous l’ administration des Gouvernements respectifs.”

⁴⁸ ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φak. 69.1, όπου έγγραφο της Commission mixte pour l’ echange des populations Grecques et Turques, προς τη ΓΔΜ με αρ. πρωτ. R/1336/27.6.1924

⁴⁹ ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φak.69.1, έγγραφο αρ. πρ.12806/9.10.1924 του Αλή Σάμη Βέη προς τον Νομάρχη Θεσσαλονίκης. -*Εφημερίδα Δίκαιον*, αρ. φυλ.80, Πέμπτη 1 Ιουλίου 1980. Άρθρο στο πρωτοσέλιδο εγκωμιάζει τον υπουργό της Ανωτάτης Διευθύνσεως Προσφύγων κ. Φίλανδρο, που παρέστη σε εγκαίνια αναγειρόμενων συνοικισμών προσφύγων στη Θεσσαλονίκη.-Πληροφορίες για τον Αλή Σάμη Βέη βλ. «ο φωτογράφος Αλή Σαμή Βέης». *Ανγορείτικες μνήμες*, 17 Οκτωβρίου 2011. 3 Μαρτίου 2012< <http://agioritikesmnimes.blogspot.com/2011/10/17.html> και http://www.athosmemory.com/index.php?option=com_content&task=view&id=43&

ελληνική υπηκοότητα με την πολιτογράφηση που επιβάλλει ο ελληνικός αστικός νόμος.⁵⁰

Η τελευταία αποστολή των ανταλλαγέντων μουσουλμάνων Ελλήνων υπηκόων από τη Θεσσαλονίκη ολοκληρώθηκε στις 26 Δεκεμβρίου του 1925. Ο τότε Γενικός Διοικητής κ. Ι. Κανναβός είχε ειδοποιήσει τις νομαρχίες αρμοδιότητάς του ότι κάθε εναπομείνας Μουσουλμάνος πλέον χρήζει ειδικής άδειας της Μικτής Υποεπιτροπής για προσωρινή παραμονή.⁵¹

Η Μικτή Επιτροπή Ελληνοβουλγαρικής Μετανάστευσης το 1924. Εγκατάσταση των Ελλήνων προσφύγων στη Μακεδονία

Το 1924 δημοσιεύτηκε στη Σόφια η εγκύκλιος της Μικτής Επιτροπής Ελληνοβουλγαρικής Μετανάστευσης για το ζήτημα της «εκτιμήσεως και πληρωμής των υπό εκκαθάρισιν περιουσιών συμφώνως προς την Ελληνοβουλγαρικήν σύμβασιν περί αμοιβαίας μεταναστεύσεως». Η σχετική διαδικασία δημοσιεύτηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως το 1922(αρ. φ. 152/τευχ.Α), ενώ οι κανονισμοί της Μικτής Επιτροπής στις 14.2.1924(αρ.φ.32/τευχ.Α). Στην εγκύκλιο καθορίστηκε η διαδικασία και οι προθεσμίες εκκαθάρισης των ακίνητων περιουσιών των μεταναστών είτε από τη Μικτή Επιτροπή είτε από τους ιδιοκτήτες.⁵² Η εν λόγω επιτροπή ήταν αρμόδια για την πληρωμή των εκκαθαρισμένων περιουσιών, ενώ ο μετανάστης θα εγκατέλειπε τη χώρα καταγωγής του εντός τριών μηνών μετά την πληρωμή τοις μετρητοίς ή με ομολογίες. Ως λήξη της προθεσμίας άσκησης των δικαιωμάτων της Σύμβασης ορίστηκε η 31 Αυγούστου 1924.

Η αναψηλάφηση εγγράφων της ελληνικής διοίκησης αναδεικνύει τα ζητήματα που προκαλούσε η μετανάστευση των Βουλγάρων από τα ελληνικά σύνορα. Αναφέρονται κοινότητες της Μακεδονίας με βουλγαρόφωνους κατοίκους που παρέμεναν στην Ελλάδα λόγω της βουλγαρικής προπαγάνδας.⁵³ Σύμφωνα με την Υποεπιτροπή Μετανάστευσης Ελληνοβουλγάρων στην Ελλάδα τα άτομα που υπέβαλαν δηλώσεις μετανάστευσης ανέρχονταν σε 36.089, ενώ εκδόθηκαν μόνο 31.755 φύλλα πορείας μέχρι τον Σεπτέμβριο του 1925. Τέλος δε, επισημαίνεται ότι τα εκδοθέντα φύλλα πορείας δεν σήμαιναν άμεση αναχώρηση των ενδιαφερομένων.⁵⁴

Παράλληλα κατά τη διακίνηση των Βούλγαρων μεταναστών στα ελληνικά μεθοριακά φυλάκια διατυπώθηκαν πολλάκις κατηγορίες εκ μέρους της βουλγαρικής επιτροπής μεταναστεύσεως. Το υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδας με το αρμόδιο σώμα στρατού κινήθηκε άμεσα για τη διαχείριση των διενέξεων, όπως για τα περιστατικά στο τελωνείο Κούλα.⁵⁵

⁵⁰ ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φακ. 69.1, έγγραφο αρ.πρωτ. 33663/23 Οκτωβρίου 1925 του υπουργού Χατζηκυριάκου, Υπ. Εξωτερικών Τμήμα ΙΓ προς το Γενικό Επιτελείο Στρατού. Ανάλογα αιτήματα κατά των μουσουλμάνων αλβανικής καταγωγής, που παρέμεναν και διαχειρίζονταν τις περιουσίες τους, είχε υποβάλλει ο Σύλλογος Παμμικρασιατική Ένωσις Προσφύγων Θεσσαλονίκης, «Η Ελπίς», έγγραφο αρ.πρωτ. 460/ 30.9.1924.

⁵¹ ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φακ. 69.1, έγγραφο αρ.πρωτ. 24036/2.1.1925 του Γενικού Διοικητή Μακεδονίας προς τις αρμόδιες Αρχές.

⁵² ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φακ. 69.3, εγκύκλιος της Μικτής Επιτροπής Ελληνοβουλγαρικής Μεταναστεύσεως, 26 Ιανουαρίου 1924.

⁵³ ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φακ. 69.4, έγγραφο ΕΠ 119/5 Οκτωβρίου 1925 από τη Νομαρχία Σερρών προς την ΓΔΜ.

⁵⁴ ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φακ. 69.4, τηλεγράφημα αρ.πρωτ 345/8.9.1925 της Sous-Commission d' Emigration Greco-Bulgare en Grece στη Θεσσαλονίκη προς τον πληρεξούσιο Υπουργό κ. Παπά στη Γενεύη.

⁵⁵ ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φακ. 106, έγγραφα που αφορούν τα επεισόδια στον μεθοριακό σταθμό Κούλα κατά τη διέλευση Βούλγαρων μεταναστών.

Ένα ακόμη ζήτημα άμεσης κυβερνητικής αντιμετώπισης σύμφωνα με τις αναφορές και τις πληροφορίες του στρατού ήταν η ανάπτυξη στους κόλπους των προσφυγικών συνοικισμών και όχι μόνο πρακτικές της Γ΄ Διεθνούς που «προετοίμαζε δια τα Βαλκάνια νέαν ουράν του αναρχισμού ... δια να δυνηθή να επιφέρη αναστάτωσιν», ενώ η Βουλγαρία διοργάνωσε αντάρτικα σώματα στην παραμεθόριο για την ανεξαρτησία της Μακεδονίας.⁵⁶ Η καθημερινή αλληλογραφία⁵⁷ μεταξύ του Γ΄ Σώματος Στρατού και της Γ.Δ.Μ. αποδεικνύει την τεταμένη διπλωματική σχέση Ελλάδας και Βουλγαρίας. Καθημερινά καταγράφονταν προστριβές μεταξύ των προσφύγων από τη Βουλγαρία με κατοίκους ελληνικών περιοχών που καθυστέρησαν να μεταναστεύσουν προς σε αυτήν. Ανάλογα εμπόδια έβρισκαν από τη διοίκηση της σερβικής κυβέρνησης και οι πρόσφυγες που αποφάσιζαν να μεταναστεύσουν προς τη Σερβία.

Για την ελληνική πολιτεία αποτελούσε «ύψιστη εθνική ανάγκη σχετιζόμενη με αυτήν την ασφάλειαν των συνόρων του κράτους» να πυκνώσουν οι ελληνικοί πληθυσμοί, όπου υπάρχει ανάγκη ή να δημιουργηθούν νέοι προσφυγικοί συνοικισμοί· ήταν απαραίτητο μέτρο ειδικά στις περιφέρειες, όπου στην εθνολογική σύνθεση του πληθυσμού υπερερούσε το βουλγαρόφωνο στοιχείο και στο οποίο επιδρούσε η βουλγαρική προπαγάνδα «υποσκάπτουσα την ασφάλειαν του κράτους».⁵⁸

Στα πλαίσια της ελληνοβουλγαρικής μετανάστευσης μεγάλη ήταν η ανάγκη για προσφορά οικιών και γης προς τους πρόσφυγες εκατέρωθεν των δύο χωρών. Τούτο οδήγησε σε σιωπηρή αναγνώριση του δικαιώματος των δύο χωρών να προβούν σε εγκατάσταση των προσφύγων τους στα κτήματα των υποψηφίων μεταναστών προτού μεταναστεύσουν. Ο βουλγαρικός τύπος κατήγγειλε την Ελλάδα για παραβιάσεις του δικαιώματος της εκούσιας μετανάστευσης και μη διευκόλυνσης των Βούλγαρων μεταναστών να πουλήσουν ή να λάβουν την κινητή περιουσία τους.⁵⁹ Οι πρόσφυγες που εκδιώχθηκαν από τις εστίες τους στη Βουλγαρία με την υποστήριξη των κοιτάτων επεδίωξαν να αποκτήσουν τις περιουσίες των εδώ εγκατεστημένων Βούλγαρων.⁶⁰ Οι ελληνικές πολιτικές και στρατιωτικές αρχές ενδιαφέρονταν για την πύκνωση του ελληνικού μεθοριακού πληθυσμού και την εκδίωξη των αντεθνικών πληθυσμιακών ομάδων, γηγενών Βούλγαρων και Ρουμανιζόντων, λόγω των διαδεδομένων πολιτικών ιδεών του κομμουνισμού στη Βουλγαρία. Τέλος, επεδίωξαν την πλήρη εγκατάσταση των προσφύγων ικανοποιώντας τα ελληνικά αισθήματά τους.

Οι στρατιωτικές και κρατικές ελληνικές αρχές παρακολουθούσαν στενά και τα δημοσιεύματα του σερβικού τύπου το 1925. Αυτά υπογράμμιζαν τα μελλοντικά προβλήματα στις σχέσεις των μειονοτήτων που παρέμειναν στον ελλαδικό χώρο μετά τη συνθήκη της Λωζάννης και τις συμφωνίες εκούσιας μετανάστευσης των εθνοτήτων στις περιοχές που προσαρτήθηκαν στην Ελλάδα από το 1923. Σέρβικη

⁵⁶ ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φak. 108, έγγραφο του Γ Σώματος Στρατού προς τις VI, X, XI Μεραρχίες, αρ. πρωτ.Απορ.247/284/7.3.1925, και αριθ. πρωτ. ΕΠ. 1147/728/5.2.1925, όπου η κοινοποίηση μετάφρασης άρθρου βουλγαρικής εφημερίδας «Ούτρο» στις 12.1.1925.

⁵⁷ ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φak. 108, έγγραφο του Γ Σώματος Στρατού προς Γ.Δ.Μ. και το υπουργείο Στρατιωτικών που αφορούν τις μετακινήσεις των προσφύγων από τις γειτονικές χώρες προς την Ελλάδα και το αντίστροφο.

⁵⁸ ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φak. 108, έγγραφο αρ.πρωτ.Ε.Π./22.4.1925 του Γ Σώματος Στρατού προς τη Γεν. Δ/ση Εποικισμού Μακεδονίας,

⁵⁹ ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φak. 108, έγγραφο συνημμένα στο διαβιβαστικό του Γ Σώματος Στρατού προς το Υπουργείο Στρατιωτικών /Γενικό Επιτελείο Στρατού, αρ.πρωτ Ε.Π.2449/20.3.1925, όπου υπάρχει μετάφραση της εγκυκλίου του υπουργείου Εσωτερικών και Δημόσιας Υγείας της Βουλγαρίας και αντίγραφο δημοσιεύματος της βουλγαρικής εφημερίδας «Σβομπόνι Ρετς».

⁶⁰ ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φak. 108, έγγραφο του Ταγματάρχη προς το IV Τάγμα Προκαλύψεως στις 4.2.1925 συνημμένο στο έγγραφο με αριθ. πρωτ. 34/ττ. 305/4.2.1925.

εφημερίδα στο Μοναστήρι δημοσίευσε έντονες διαμαρτυρίες της σερβικής κυβέρνησης για επαναλειτουργία των σχολείων και εκκλησιών της στην Ελλάδα, όπως συνέβαινε επί Τουρκοκρατίας. Μάλιστα, σύμφωνα με τον ίδιο τύπο η Ελλάδα δημιουργούσε προβλήματα σε Σέρβους μετανάστες και όχι στους Βούλγαρους.⁶¹

Σε αυτές τις συνθήκες η ελληνική πλευρά προσπαθεί να αποκαταστήσει τους προσφυγικούς πληθυσμούς στις συνοριακές περιοχές και στους νομούς Θεσσαλονίκης, Κιλκίς και Σερρών κατόπιν εμπειριστατωμένης μελέτης από τις στρατιωτικές διοικήσεις των περιοχών της XI Μεραρχίας του Γ' Σώματος Στρατού. Στα χωριά αυτών των περιοχών διέμεναν ακόμη οικογένειες Βούλγαρων και Ρουμανιζόντων. Οι προσφυγικοί οικισμοί, όπως πολιτικά αναμενόταν, αποδυνάμωναν κάθε αντεθνική απόπειρα όσων παρέμειναν στον ελληνικό χώρο.⁶² Οι καταστάσεις του εθνολογικού χάρτη που συνέταξαν η X και XI Μεραρχία⁶³ για τα γραφεία εποικισμού της Μακεδονίας εμπεριείχαν πληροφορίες για σύσταση προσφυγικών οικισμών. Στόχος τους ήταν να ενισχυθεί το εθνικό στοιχείο εις βάρος των λοιπών μειονοτήτων που παρέμειναν στο χώρο το 1925. Στην XI Μεραρχία Μακεδονίας με έδρα τη Θεσσαλονίκη ο επιτελάρχης του Γ' Σώματος Στρατού καταγράφει:

1. Τα σημεία ανέγερσης προσφυγικών συνοικισμών ήταν: στο Κιλιντίρ⁶⁴ Τσιφλίκιον Χρυσάφη (ιδιόκτητο-μη απαλλοτριωθέν), στο Καλίνοβο⁶⁵ (ιδιόκτητο τσιφλίκι που ανήκε σε Κουτσόβλαχους ποιμένες) και στην περιφέρεια Ασαγή Μαχαλέ⁶⁶ με δυνατότητα ανέγερσης 4 οικισμών (τρεις των 25 οικογενειών και ένας των 50).
2. Τα χωριά όπου επιβαλλόταν για λόγους ασφάλειας εγκατάσταση προσφύγων, αλλά δεν διέθεταν καλλιεργήσιμες γαίες, ήταν 15 συνολικά: Σέχοβον (Ειδομένη Παιονίας), Σλόπη (ή Σλόπνιτσα είναι η Δογάνη Παιονίας), Λούμνιτσα (Σκρα Παιονίας), Γουμένιτσα (Γουμένισσα Παιονίας), Τοσίλοβον (Στάθης Παιονίας), Κρύβα (Γρίβα Παιονίας v. Κιλκίς), Μπαροβίτσα (Καστανερή Παιονίας), Τσερναρέκα (Κάρπη Παιονίας), Βοέμιτσα (Αξιούπολη Παιονίας), Γοργόπη (κοινότητα Μπόέμιτσας Παιονίας 1919-1926), Δήμος Αξιούπολης 1997), Κούπα (Παιονίας v. Κιλκίς, ήταν Θεσσαλονίκης το 1914-1919, Γουμένιτσας το 1919-1935, Αλμωπίας το 1935-1942), Οριζάρτσι (Ρύζια Παιονίας), Πέτροβον (Αγ. Πέτρος Παιονίας), Κοσένοβον (Πολύπετρο Παιονίας), Ράμνα (Μονολίθι Κιλκίς, Ομαλό Παιονίας και Ομαλό Σιντικής).
3. Τα ακατοίκητα χωριά με δυνατότητα ανέγερσης προσφυγικών οικισμών και με καλλιεργήσιμα κτήματα ήταν συνολικά 11: Γκιοκσελή, Μπαγιουκλή, Μικρό Μπαγιουκλή, Ράντες, Μπεκερλή, Μιχάλοβον, Βεργεντούρ, Σεϊδελέη, Δαουτλί, Τσιντεμλή, Αρτζάν.⁶⁷

⁶¹ ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φak. 108, μετάφραση δημοσιεύματος από τον Αλ. Κοντό, «περί των ημετέρων εν Ελλάδι Σχολείων», και του άρθρου «εν τη εφαρμογή των συμμαχικών υποχρεώσεων οι Έλληνες τρομοκρατούσι τους μετανάστες ημών και πιέζουσι τους υπηκόους ημών», της σερβικής εφημερίδας του Μοναστηριού (Νότιος Αστήρ), στις 28.3.1925.

⁶² ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φak. 108, έγγραφο συνημμένο της XI Μεραρχίας, Έκθεση: «περί της εγκαταστάσεως προσφύγων εν τη περιοχή της Μεραρχίας», στις 9.4.1925.

⁶³ ΙΑΜ/Αρχείο ΓΔΜ/φak. 108, καταστάσεις με τις εκθέσεις της εθνολογικής σύνθεσης των X και XI Μεραρχιών, στις 9 Απριλίου του 1925 από τα αντίστοιχα γραφεία των Επιτελαρχών Βέροιας και Θεσσαλονίκης.

⁶⁴ Θώμη Ι. Βέρρου, *ό.π.*, σ.144, 170, όπου Κιλιντίρ= η Καλίνδρια Κιλκίς.

⁶⁵ Θώμη Ι. Βέρρου, *στο ίδιο*, σ.144, όπου Καλίνοβο=Σουλτογιανναίικα Κιλκίς.

⁶⁶ Θώμη Ι. Βέρρου, *στο ίδιο*, σ.51, ως Ασαγή Μαχαλέ=Ασάγια Μαχαλάς Κιλκίς (v. Κιλκίς).

⁶⁷ Θώμη Ι. Βέρρου, *στο ίδιο*, όπου αναφέρονται σχετικές ονομασίες των κοινοτήτων:

Γκιοκσελή=κοινότητα Κραστάλης v. Κιλκίς που καταργήθηκε το 1928, αν το σωστό όνομα είναι Μπουγιουκλί = το Ραχωνάκι Σιντικής v. Σερρών(όπου το 1919-25 ήταν κοινότητα Κραστάλης υποδιοίκησης Κιλκίς), το Μπεκερλί=κοινότητα Ματσοκόβου (Ευζώνων) το 1919, καταργήθηκε το

4. Τα χωριά όπου μπορούσαν να εγκατασταθούν επιπλέον πρόσφυγες ήταν 13: Δραγουτλί, Γκουλεμενλί(Ακροχώρι Κιλκίς), Ακίντζαλι, Καραλί, Καραπαζαρλί, Δερβισλί, Σαντζαλί, Μπρες, Χατζόλαρι, Γκεφτσελή(Ρεματιά Κιλκίς), Καρλόβατι, Μπουλαμανλί, Μπαγιάλτσα.⁶⁸

Στη συνέχεια, με την ολοκλήρωση της μελέτης για την εθνολογική σύσταση της Χ Μεραρχίας Δυτικής Μακεδονίας προέκυψαν κάποια συμπεράσματα. Κατά σειρά αριθμητικής υπεροχής καταγράφηκαν: Έλληνες, Βούλγαροι, Ρουμάνοι, Αλβανοί, Ισραηλίτες, Κιρκασίοι και Σέρβοι. Οι τέσσερεις τελευταίοι είναι ελάχιστοι. Επίσης, πολλοί Έλληνες είναι σλαβόφωνοι (γηγενείς) και άλλοι τουρκόφωνοι (πρόσφυγες). Ιδιαίτερη προσοχή χρήζουν οι Βούλγαροι, που αποτελούν την πολυπληθέστερη μειονότητα και ζουν στις περιφέρειες Οστρόβου, Πεδιάδας Φλώρινας, Κορεστίων και Εμπορίου. Η κατάσταση που είχε διαμορφωθεί μεταξύ του σλαβόφωνου πληθυσμού οφειλόταν στη βουλγαρική προπαγάνδα που έδρασε στην περιοχή πριν το '12 εκμεταλλευόμενη το γλωσσικό ιδίωμα των κατοίκων(σλαβικό). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι βουλγαρόφωνοι να προσηλυτιστούν στην εθνική βουλγαρική ιδέα με τη χρήση χρυσού, τρομοκρατίας, φόνων, πυρπολήσεων, ατιμώσεων από οργανώσεις των κομιτάτων κυρίως στις περιφέρειες: Γενιτσών, Καρατζόβης, Έδεσσας, Οστρόβου, Καϊλαρίων, Πεδιάδος Φλώρινας, Κορεστίων και σε μέρη της Καστοριάς. Μερίδα, όμως, των σλαβόφωνων υπό την ελληνική προπαγάνδα του μακεδονικού αγώνα διατήρησε καθαρή την ελληνική συνείδηση. Επομένως, οι τρεις σλαβόφωνες κατηγορίες των κατοίκων της περιοχής ήταν: οι φανατικοί ελληνόφωνες, οι φανατικοί βουλγαρόφωνες και οι μη έχοντες εθνική συνείδηση που αδιαφορούσαν για την εθνικότητα, ενώ ασχολούνταν με τη συντήρησή τους.

Στην ίδια λεπτομερή έκθεση του στρατού αναφέρεται ότι μόνο μία έως πέντε οικογένειες των σλαβόφωνων και φανατικών ελληνόφωνων διέμεναν στα χωριά των περιφερειών Οστρόβου, Πεδιάδας Φλώρινας, Εμπορίου (Εορδαίας, νομού Κοζάνης), Κορεστίων,⁶⁹Καστοριάς και στα ορεινά χωριά της Καρατζόβας, ενώ σε άλλα ουδεμία. Οι βουλγαρόφωνες αποτελούσαν το ένα με δύο τέταρτα του πληθυσμού των χωριών και πολλές φορές όλο το χωριό. Στην τρίτη περίπτωση, οι μη έχοντες εθνική συνείδηση ήταν τα δύο έως τρία τέταρτα των χωρικών στις παραπάνω περιφέρειες. Οι τελευταίοι ήταν γεωργοί και κτηνοτρόφοι, επηρεασμένοι από τον τουρκικό ζυγό και τη βαναυσότητα της συμπεριφοράς του βουλγαρικού κομιτάτου είχαν ήδη απολέσει την εθνική τους ταυτότητα και παρέμεναν αδιάφοροι στην ελληνική και βουλγαρική πλευρά. Αυτοί αποκαλούσαν τον εαυτό τους Μακεδόνα,

1920, το Μιχάλοβον=Μιχαλίτσι Κιλκίς, κοινότητας Καλίνδριας 1919-1926, το Βεργεντούρ ή Βεργιατούρ=Σωτηρούδα Κιλκίς, το Σεϊδελή=κοινότητα Ματσικόβου (Ευζώνων) που καταργήθηκε το 1928, το Δαουτλί=Αμπελοχώρι Κιλκίς(υπάρχουν με το ίδιο όνομα χωριά στη Χαλκιδική και Θεσσαλονίκη), ως Τσιτεμλί =Μεταμόρφωση Κιλκίς και τέλος το Αρτζάν Κιλκίς ήταν κοινότητα Ματσικόβου (Ευζώνων) που καταργήθηκε το 1928.

⁶⁸ Θώμη Ι. Βέρρου, στο *ίδιο*, όπου αναφέρονται τα ονόματα: Δραγότι και Δραγοτίν για την κοινότητα Προμαχώνα Σιντικής, ν. Σερρών, και όχι το όνομα Δραγουτλή, όπως παραπάνω στο έγγραφο. Ως χωριό Ακίντζαλι=οι Μουριές Κιλκίς, το Καραλί=Συκαμινιά Κιλκίς, το Καραπαζαρλί=Αγορά Κιλκίς, το Δερβισλί=Προμαχώνας Κιλκίς, το Σαντζαλί=Πλατανιές Κιλκίς, το Μπρες=Ακρολίμνιο Κιλκίς, το Χατζόλαρι δεν είναι καταχωρημένο παρά μόνο το Χατζηλάρ Μαχαλάς =Οουσουλού Κιλκίς που συγχωνεύτηκε το 1927 με την Πλαγιά. Επίσης το Καρλόβατι βρίσκεται ως Καρλόβασι=Κρητικά Κιλκίς, το Μπουλαμανλί ως Μπουλαμασλί =Ακακίες Κιλκίς και το χωριό Μπαγιάλτσα=Πλατανιά Κιλκίς.

⁶⁹ Θώμη Ι. Βέρρου, στο *ίδιο*, όπου υπάρχει αναφορά στο Πεδινό Φλώρινας, κοινότητα Λιουμπετινού(Πεδινό) από το 1918-1926. Τα Κορέστια Καστοριάς και Φλώρινας αποτελούσαν ομάδα χωριών της ορεινής περιοχής Καστοριάς-Φλώρινας στο Βίτσι. Η αντίστοιχη περιοχή Καρατζόβας είναι η περιοχή και επαρχία Αλμωπίας. Επίσης για την περιφέρεια Οστρόβου υπάρχει με το όνομα αυτό το χωριό Άρνισσα Έδεσσας ν. Πέλλης (κοινότητα Οστρόβου 1918-1926) και η λίμνη Βεγορίτιδα.

πράγμα που δεν τους καθιστούσε επικίνδυνους για την εθνική ασφάλεια. Λόγω, όμως, της παρουσίας βουλγαρικής προπαγάνδας εκ του εξωτερικού, ακόμα και από την Αμερική, καθώς επίσης, λόγω της αμορφωσιάς του πληθυσμού η ελληνική κυβέρνηση όφειλε να τους προσεγγίσει εγκαθιστώντας ελληνόφωνους και εργατικούς πρόσφυγες. Το εμπόδιο για την εφαρμογή του μέτρου ήταν η ανεύρεση κατάλληλων γαιών και οικημάτων, που θα αγοράζονταν από τους υπό μετανάστευση Βούλγαρους και θα προσφέρονταν στους πρόσφυγες μέχρι να τα αποσβέσουν. Αυτό ήταν ένα φλέγον ζήτημα, διότι οι Βούλγαροι πουλούσαν τα κτήματα σε ομοφρονούντες συγχωριανούς τους με αποτέλεσμα «το κακόν να διαιωνίζεται». Ταυτόχρονα το ελληνικό κράτος θα έπρεπε να εξαγοράσει προς όφελος των προσφύγων τις περιουσίες των «Ρουμανιζόντων» οικογενειών, που αναμενόταν να διαφύγουν στη Ρουμανία. Οι υπόλοιπες μειονότητες των χωριών («Ρουμανίζοντες», Αλβανοί κτλ) θεωρούνταν εντελώς ακίνδυνοι εθνικά και δεν υπήρχε λόγος άμεσης εγκατάστασης προσφυγικών πληθυσμών.

Μέχρι το 1925 στους εποικισμούς Κατερίνης, Βέροιας, Νάουσας και Κοζάνης χρησιμοποιήθηκε το υπάρχον προσφυγικό ελληνικό στοιχείο με σκοπό να αντικρουστεί η βουλγαρική προπαγάνδα. Στις υπόλοιπες περιφέρειες της Μεραρχίας Δ. Μακεδονίας πρόβαλαν τα μειονεκτήματα του μέχρι πρότινος εποικισμού. Όπου επικρατούσαν οι σλαβόφωνοι, είχαν εγκατασταθεί πρόσφυγες Πόντιοι και τουρκόφωνοι, χωρίς να επέλθει αφομοιωτική βελτίωση των πληθυσμών. Το ίδιο συνέβη και όπου εγκαταστάθηκαν Καυκάσιοι πρόσφυγες, λόγω του δυσνόητου της γλώσσας τους, της οκνηρίας και της άγνοιας σε γεωργικές καλλιέργειες. Δεν είχαν καμία επαφή με τους ντόπιους, που θεωρούσαν Βούλγαρους, ενώ συνέβαιναν διάφορα επεισόδια ανάμεσά τους. Κατά δεύτερο λόγο, ο μέχρι πρότινος εποικισμός δεν ήταν αρκετός για την ασφάλεια των περιοχών, διότι υπήρχε έλλειψη στέγης και γαιών, που ανήκαν κυρίως στους βουλγαρόφωνους. Επιπλέον οι αρμόδιοι του εποικισμού δεν είχαν εξετάσει τη βιωσιμότητα και τη σύνθεση του κάθε τόπου, ώστε αλιείς να εγκατασταθούν σε γεωργικά χωριά και επαγγελματίες σε κτηνοτροφικά μέρη. Επομένως, οι νέοι εποικισμοί έπρεπε να γίνουν μετά από υπολογισμό των κτημάτων και οικημάτων για την αρτιότερη εγκατάσταση προσφύγων. Η σύσταση δε τοπικών γραφείων εποικισμού και κοινοτικών επιτροπών θα έφερνε καλύτερα αποτελέσματα στη διαχείριση των προσφυγικών θεμάτων. Στη συνέχεια, ακολουθούν οι πίνακες με τις προτεινόμενες περιοχές των περιφερειών της Χ Μεραρχίας Δ. Μακεδονίας για εγκατάσταση εκ νέου προσφυγικών οικογενειών:

1. Περιφέρεια Βέροιας(τα χωριά και οι τοποθεσίες):Μαρούσα, Καρυά, Καβάσλα, Παλατίτσα, Νησί, Νησελούδι, Αγία Μαρίνα, Ράδανη, Καστανιά, Μικρή Μηλιά, Μουρτσάλη, Πλαταμών, Τοπόλιανη.⁷⁰Εγκατάσταση οικογενειών κτηνοτρόφων και γεωργών.
2. Περιφέρεια Πατελέ, Εξησού, Φλωρίνης: Πατελέ, Εξησού, Τσέροβον, Θέσις Όροβον(Τσέροβον), Ζαμπέρδανι, Ρόσνα, Μπορέσνιτσα, Βίρμπιανη, Χασάνοβον, Σακούλεβον, Κρούσογκρατ, Παπάδι, Ποπόζανη(Βακούφ-κιοί), Άνω Κάλενικ,

⁷⁰ Θώμη Ι. Βέρρου, στο ίδιο, καταγράφονται οι μετονομασίες των αναγραφόμενων τοποθεσιών: Μαρούσα=συνοικισμός Κάτω Βερμίου Νάουσας, Καβάσλα=Καβάσιλα Ημαθίας(κοινότητα Επισκοπής Νάουσας 1918-1956), ως Καρυά αναφέρεται στο ν. Θεσσαλονίκης (κοινότητα Κορυφής το 1918) που καταργήθηκε το 1928. Επίσης η Παλατίτσα Ημαθίας (κοινότητα Παλατιτσίων 1918-1997), το Νησί και Νησελούδι Ημαθίας[κοινότητες Νησίου 1918-1997 και Αλαμπόρου(Πρασινάδας) 1918-1953 αντίστοιχα], Αγία Μαρίνα Ημαθίας(κοινότητα Γιάντισσα 1918-26), Ράδανι=Ρυάκια Πιερίας, Καστανιά(Βερμίου) Ημαθίας, Μικρή Μηλιά Πιερίας (κοινότητα Κολινδρού 1918-1920), Μουρτσάλι ίσως περί του χωριού Μούρτζανι ή Μουρτσάνι= Παλαιομέτοχο Πιερίας, Τοπόλιανι=Χρυσό Σερρών, αλλά μάλλον εδώ πρόκειται για το χωριό Τόπλιανι=Γεωργιανοί Ημαθίας.

- Μπουφ, Νεγκοτσάνη, Άνω Νεβόλιανη, Αρμενοχώρι, Κουτσοκοβένι, Φλώρινα.⁷¹Εγκατάσταση πληθυσμών: γεωργών, αλιέων και κτηνοτρόφων.
3. Περιφέρεια Πρεσπών: Όστιμα, Δρένοβον, Τύρνοβα, Όροβνικ, Μπέσφινια, Μπούκοβιτς.⁷²Εγκατάσταση κτηνοτρόφων.
 4. Περιφέρεια Κορεστίων: Σμαρδέσι, Κοστενάτσι, Δέμπενι, Γαβρέσι, Μπρέσνιτσα, Βαμπέλι, Βαψώρι, Στάτιστα, Κωνομπλάτη, θέση Καλύβια Τύρσιας (βρίσκεται βόρεια του χωριού Τύρσια).⁷³Εγκατάσταση κτηνοτρόφων.
 5. Περιφέρεια Καρατζόβης: Σαρακίνοβον, Άνω και Κάτω Ρόδοβον, Άνω Πόζαρ, Σμπόρσκο, Τούσανη και Τοποθεσία 3 χιλιόμετρα ανατολικά χωριού Λουγκούστα.⁷⁴ Κατάλληλα μέρη για γεωργούς, κτηνοτρόφους, υλοτόμους.
 6. Περιφέρεια Εδέσσης-Οστρόβου: Ροσίλοβον⁷⁵ για γεωργούς πρόσφυγες.

Συμπεράσματα

Η αναγκαστική ανταλλαγή των πληθυσμών και η συγκέντρωσή τους μέσα στα σύνορα του κράτους, όπου φυλετικά ανήκουν, οδήγησε ως ένα σημείο στο να μειωθούν οι αιτίες πολεμικών αναταραχών και συρράξεων στην περιοχή των Βαλκανίων. Η συνθήκη της Λωζάννης έδρασε ως μία επιχείρηση εκκαθάρισης των μη μουσουλμανικών στοιχείων από την Ανατολία, έργο που επεδίωξε με κάθε τρόπο η τουρκική κυβέρνηση και ολοκλήρωσε η Κοινωνία των Εθνών. Ποτέ μέχρι τότε δεν είχε γίνει ένας τόσο μεγάλος εκτοπισμός λαών από τις γενέτειρές τους και αυτή η πολιτική χρησιμοποιήθηκε από όλες τις εμπλεκόμενες πλευρές για εκρίζωση ανεπιθύμητων πληθυσμιακών ομάδων. Η Τουρκία έδιωξε τα μη μουσουλμανικά στοιχεία, ενώ η Ελλάδα επωφελήθηκε για να προχωρήσει στον εξελληνισμό της Μακεδονίας απαλλασσόμενη από τους Βούλγαρους.⁷⁶

⁷¹ Θώμη Ι. Βέρρου, *στο ίδιο*, οι περιοχές είναι: Πάτελε ή Πάτελι=Άγ. Παντελεήμονας Φλώρινας, Εξήσου=Ξινό Νερό Φλώρινας, Τσέροβο=Κλειδί Φλώρινας, Όροβο αναφέρεται ως Ορέχοβο με αρκετά χωριά με το ίδιο όνομα εκ των οποίων στη Φλώρινα ο Πύξος(καταργήθηκε το 1961), Ζαμπέρδανι=Λόφοι Φλώρινας υπάρχει και Μελάνθι Καστοριάς, Ρόσνα=Σιταριά Φλώρινας, Μπορέσνιτσα=Παλαιίστρα Φλώρινας, Βίρμπιανι=Ιτιά Φλώρινας, Χασάνοβον=Μεσοχώρι Φλώρινας, Σακούλεβον=Μαρίνα Φλώρινας, ως Κρούσιογκράντ=Αχλάδα Φλώρινας, υπάρχει Παπαδιά Φλώρινας, Ποπόζανι=Παπαγιάννης Φλώρινας, Άνω Κάλενικ=Άνω Καλλινίκη Φλώρινας, Άνω Νεβόλιανι=Σκοπιά Φλώρινας, ως Μπούφι=Ακρίτας Φλώρινας, Νεγκοτσάνι=Νίκη και Κουτσοκοβένη=Πέρασμα Φλώρινας.

⁷² Θώμη Ι. Βέρρου, *στο ίδιο*, καταγράφονται οι ονομασίες των εξής χωριών: Όστιμα=Τρίγωνο Φλώρινας, Δρένοβον=Κραγιές Φλώρινας, με την ονομασία Τύρνοβο καταγράφονται το Αγκαθωτό και το Πράσινο Φλώρινας(το πρώτο πρώην Τύρνοβο Καστοριάς και το δεύτερο Τύρνοβο Βιγλίστης), Όροβνικ=Καρυές Φλώρινας, Μπέσφινια=Σφήκα Φλώρινας, Μπούκοβιτς=Οξιά Φλώρινας.

⁷³ Θώμη Ι. Βέρρου, *στο ίδιο*, τα ονόματα των χωριών: Σμερδέσι=Κρυσταλλοπηγή Φλώρινας, υπάρχει το Κοστενέζι ή Κοστενέτσι=Ιεροπηγή Καστοριάς, Δέμπενι=Δενδροχώρι Καστοριάς, Γαβρέσι=Γάβρος Καστοριάς, Μπρέσνιτσα=Βατοχώρι Φλώρινας, Βαμπέλι=Μοσχοχώρι Φλώρινας, Βαψώρι=Ποιμενικό Καστοριάς, Στάτιστα=Μελάς Καστοριάς, Κωνομπλάτη=Μακροχώρι Καστοριάς, Τύρσια=Τρίβουνο Φλώρινας,

⁷⁴ Θώμη Ι. Βέρρου, *στο ίδιο*, τα ονόματα των χωριών: Σαρακίνοβον=Σαρακηνόι Αλμωπίας, Άνω και Κάτω Ρόδοβον=Άνω και Κάτω Κορυφή Αλμωπίας, Άνω Πόζαρ=Άνω Λουτράκι Αλμωπίας, Σμπόρσκο=Πευκωτό Αλμωπίας και Τούσιαν=Αετοχώρι, Λούγγουστα=Λαγκαδιά Αλμωπίας

⁷⁵ Θώμη Ι. Βέρρου, *στο ίδιο*, αναφέρεται το χωριό Ροσίλοβον=Ξανθόγεια Έδεσσας και Όστροβο=Άρνισσα Έδεσσας

⁷⁶ Alice James, «Memories of AnatoliaQgenerating Greek refugee identity» *Balkanologie*, Vol. V, n° 1-2 | [Decembre 2001](http://balkanologie.revues.org/index720.html) 02 juin 2008. URL : <http://balkanologie.revues.org/index720.html>. Consulté le 21 mai 2012. - A.A.Πάλλης, *Greece's Anatolian Venture—and After*, London : Meuthun & Co. Ltd., 1937, σ.169

Ο τότε πρόεδρος της ελληνικής επιτροπής του προσφυγικού ζητήματος, Henry Morgenthau, διαμηνύει στο συγγραφικό έργο του⁷⁷ πως «το ελληνικό στοιχείο στα μάτια της Δύσης υπέφερε από την αναγκαστική του ένωση με τους κατώτερους λαούς και το πεπρωμένο του έχει καταστραφεί για αιώνες ενάντια στη θέλησή του ...δράττοντας όμως μιας δίκαιης ευκαιρίας στον κόσμο θα επιδείξει και πάλι τις δυνατότητες των αρετών του». Θεμελιώδη στοιχεία της δύναμης του προσφυγικού κόσμου αποτέλεσαν η ισχυρή του μνήμη και η συνέχεια της βυζαντινής πολιτιστικής του κληρονομιάς, καθώς και της ορθόδοξης πίστης και παράδοσής του. Τούτα συνετέλεσαν στη σύνδεσή του με το παρόν δημιουργώντας τη δική του μοναδική κοινωνική ταυτότητα, αυτήν του πρόσφυγα Μικρασιάτη για να πορευθεί δυναμικά στην ιστορία.⁷⁸

⁷⁷ Henry Morgenthau, *I was sent to Athens*, N.York 1929, σ. 60. Στο σχετικό κεφάλαιο XVII με τίτλο «The Greatness of the Greeks», αναφέρει τα εξής: «The Greek has suffered in Western eyes also by his enforced association with inferior peoples. His destiny has been warped up for centuries, against his will, ... With anything like a fair chance in the world, he will again demonstrate the possibilities of his virtues.»

⁷⁸ Alice James, *ό.π.*